

Χ. Η κυπριακή εξαίρεση:

Ο εθνικισμός ως προϋπόθεση για τη «δευτέρα μικρά Ελλάδα»

Τάσος Κυπριανίδης και Γιάννης Μηλιός

1. Η ελληνοποίηση του κράτους (Ιανουάριος 1960 – Απρίλιος 1964)

1.1. Αρραγές Ε/Κ μέτωπο χωρίς εξωτερικούς συμμάχους (1960-63)

Το νεοσυσταθέν κυπριακό κράτος άρχισε το 1960 να λειτουργεί τόσο κατά το νομοθετικό όσο και κατά το εκτελεστικό του σκέλος. Η ελληνοκυπριακή ηγεσία στεριώνει τη διεθνοπολιτική θέση της χώρας με τη προσχώρηση της Κύπρου το 1961 στη Βρετανική Κοινοπολιτεία, στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στη Διεθνή Τράπεζα και τέλος, παρά την τουρκοκυπριακή (Τ/Κ) αντίθεση, και στο Κίνημα των Αδεσμεύτων.

Στο εσωτερικό της Κύπρου ο Μακάριος εκμεταλλεύεται την πολιτική ήττα του Γρίβα στην Ελλάδα, που επιχείρησε ανεπιτυχώς να πολιτευθεί στις εκλογές του 1961 και τον απομονώνει διευρύνοντας την ηγεμονική του θέση στην Ε/Κ κοινότητα. Αναφορικά με την Τ/Κ κοινότητα ο Μακάριος εφαρμόζει μια στρατηγική εξώθησής της στα άκρα της συνταγματικής νομιμότητας με το να αρνείται το περιεχόμενο των Συμφωνιών και του Συντάγματος χρησιμοποιώντας αυθαίρετα την ηγεμονική θέση των Ε/Κ στο εκτελεστικό του κράτους:

Οι χωριστοί δήμοι, διάταξη που όπως είδαμε στο προηγούμενο Σεμινάριο, περιλήφθηκε στις συμφωνίες μετά από επιμονή του Μακάριου,¹ καθώς και διάφορα ελάσσονος σημασίας ζητήματα δεν υλοποιούνται.² Αυτό εξωθεί τους Τ/Κ σε χωριστικές κινήσεις άμυνας, όπως είναι π.χ., η άρνηση τους να ψηφίσουν τον Απρίλιο του 1961 την τρίμηνη ανανέωση της ισχύουσας φορολογικής νομοθεσίας, πράγμα που όμως παρακάμπτεται από τους ελληνοκύπριους (Ε/Κ) με βάση την κυριαρχία

¹ Ενδεικτική σ' αυτό το σημείο είναι επίσης η μαρτυρία του Α. Βλάχου που επιβεβαιώνει ότι οι δήμοι είχαν αποτελέσει μέρος της συμφωνίας της Ζυρίχης μετά από επιμονή του Μακάριου (Βλάχος 1987: 32 και: 52).

² «Τούρκος δημοσιογράφος ρώτησε τον Αρχιεπίσκοπο τι έχει να ειπή ως προς τας δηλώσεις του Αντιπροέδρου Κιουτσούκ προς την “Μοντ” κατά τας οποίας δια των ενεργειών του Προέδρου δι’ είσπραξιν των φόρων παρεβιάσθη το Σύνταγμα [...] “Παραδέχομαι ότι παρεβίασα το Σύνταγμα» είπε μειδιών»» *Μάχη* 14/4/61.

τους στην εκτελεστική εξουσία.

Παραπέρα, ο Μακάριος συνεχίζει την τακτική υπονόμησης της Τ/Κ συμμετοχής στη νομή της εξουσίας με το να τους εξωθεί στην παρακώλυση της διοικητικής λειτουργίας ως μόνο μέσο αυτοάμυνας, πράγμα που στη συνέχεια παρουσίαζε ως συνταγματική δυσλειτουργία. Ήδη τον Ιανουάριο του 1962 ο Μακάριος δηλώνει:

«Είμαι υποχρεωμένος να παραγνωρίσω ή να ζητήσω αναθεώρησιν των συνταγματικών εκείνων διατάξεων, αι οποίαι παρακωλύουν την λειτουργίαν του κρατικού μηχανισμού και την πρόοδον της Πολιτείας» (Κρανιδιώτης 1985: 33).

Παράλληλα με τη νομότυπη τακτική εκδίωξης των Τ/Κ από τον κρατικό μηχανισμό, η πολιτική της Ε/Κ ηγεσίας συμπληρωνόταν και από ένα ένοπλο σκέλος. Έτσι ως αντίδραση σε «τουρκοκυπριακά σχέδια για μια γενικότερη εξέγερση και διχοτόμηση του Νησιού» (Κρανιδιώτης 1985: 33), που υποτίθεται ότι έγιναν γνωστά το 1961, ένοπλες «μαχητικές» ομάδες όλων των αποχρώσεων πλην του ΑΚΕΛ οργανώθηκαν στην Κύπρο από τον Π. Γεωρκάτζη, τότε πια υπουργό εσωτερικών, καθώς και τον Ν. Σαμψών και τον Β. Λυσσαρίδη. Οι ομάδες αυτές όπως θα δούμε στη συνέχεια διαδραμάτισαν ρόλο ημιεπίσημων ομάδων κρούσης της εθναρχίας.

Η πολιτική της Ε/Κ ηγεσίας που στοχεύει στην ελληνοποίηση της Πολιτείας με την περιθωριοποίηση του Τ/Κ στοιχείου και την τελική του εκδίωξη από την διοίκηση συναντά το καλοκαίρι του 1962 την άρνηση των ΗΠΑ δια στόματος Τζ. Κέννεντυ, καθώς και του τουρκικού κράτους που επέμενε στην πιστή εφαρμογή των συμφωνιών (Νοέμβρης 1962). Εξίσου σθεναρή είναι βέβαια και η στάση της ελληνικής κυβέρνησης στις συναντήσεις του Οκτώβρη 1962, όπου ο Ε. Αβέρωφ θα δηλώσει στον Κύπριο πρεσβευτή Ν. Κρανιδιώτη:

«Εν ανάγκη η ελληνική κυβέρνηση θα κατέλθει σε εκλογές και θα ζητήσει την ψήφο του λαού με σύνθημα το σεβασμό των περί Κύπρου συμφωνιών».

Από τα παραπάνω γίνεται προφανές ότι η στρατηγική της Ε/Κ ηγεσίας προσκρούει στη σταθερή άρνηση σύμπλευσης τόσο του διεθνοπολιτικού παράγοντα όσο και της Ελλάδας και της Τουρκίας. Μετά από αυτή την κατάσταση ο Μακάριος καταφεύγει στην όξυνση και προκαλεί τον Δεκέμβρη του 1962 την κρίση των Δήμων

με την άρνηση του να ανανεώσει τον περί Δήμων νόμο και να ακυρώσει την απόφαση των Τ/Κ να ιδρύσουν χωριστούς δήμους, πράξεις που και οι δυο αναιρούνται από το Συνταγματικό Δικαστήριο. Η κρίση αυτή που συντηρείται σε ανοικτή μορφή όλο το 1963 συναντά τη σθεναρή αντίσταση τόσο της ελληνικής όσο και της τουρκικής κυβέρνησης. Επίσης, καμιά αξιόλογη διεθνής συμπαράσταση στην προσπάθεια αλλαγής του κυπριακού συνταγματικού καθεστώτος δεν μπορεί να αναφερθεί αυτή την περίοδο.

Το Απρίλιο 1963 η ελληνική κυβέρνηση καθιστά απολύτως σαφή τη στάση της:

«Ειδικότερον ως προς ό,τι αφορά τα κυπριακά θέματα, είμεθα αποφασισμένοι να εξακολουθήσωμεν να σας βοηθώμεν καθ' όν τρόπον επράξαμεν μέχρι τούδε, αλλά θα διαχωρίσωμεν και δημοσία την γραμμήν μας, αν επιδιωχθεί μονομερής κατάργησις των Συμφωνιών ή μέρους αυτών», (επιστολή Αβέρωφ προς Μακάριο, 19/4/1963).

Καθώς έγινε φανερό ότι η κυβέρνηση Καραμανλή ήταν απόλυτα αντίθετη στην όποια αναθεώρηση των συμφωνιών, ο Μακάριος θεώρησε ότι η πολιτική κρίση του καλοκαιριού 1963 στην Αθήνα καθώς και το διαφαινόμενο τέλος της εποχής Καραμανλή στην Ελλάδα, δημιουργούσαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την επιτυχία του εγχειρήματος της ελληνοποίησης του κυπριακού κράτους.

Η πράξη κατάργησης του καθεστώτος των συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου έγινε από τον Μακάριο σε δυο στάδια.

Το πρώτο στάδιο ήταν το νομότυπο και καλούσε την Τ/Κ ηγεσία σε διαπραγματεύσεις για την αναθεώρηση του κυπριακού συντάγματος. Ήταν τα λεγόμενα «13 σημεία» του Μακαρίου, που κατατέθηκαν τον Νοέμβριο 1963 ως πρόταση αναθεώρησης του Συντάγματος, και τα οποία ουσιαστικά μετατόπιζαν τους Τ/Κ σε καθεστώς αναβαθμισμένης μειονότητας. Έτσι χαρακτηριστικά ο αντιπρόεδρος έχανε το βέτο του, οι πρόνοιες του συντάγματος για χειριστές εθνικές πλειοψηφίες σε συγκεκριμένα ζητήματα καταργούντο και η διοικητική μηχανή του κράτους ενοποιούνταν περαιτέρω με «εύλογη» αναλογία των Τ/Κ, ενώ ακόμα και σε τοπικό επίπεδο καμιά διοικητική δικαιοδοσία και αυτοτέλεια δεν παρεχόριτο στους Τ/Κ: οι Δήμοι προβλέπονταν τώρα ενιαίοι.

Το δεύτερο στάδιο συνίστατο στην επιβολή της ελληνοποίησης με βίαια μέσα, μια και η όλη συγκυρία όπως είχε διαμορφωθεί προδίκαιζε το ανέφικτο μια ειρηνικής

διευθέτησης. Το στάδιο αυτό απαιτούσε μια σειρά από λεπτούς χειρισμούς, που στόχος τους ήταν η ολοκληρωτική εκδίωξη των Τ/Κ από το κράτος κατά τρόπον ο οποίος θα διασφάλιζε την Ε/Κ ηγεσία από την περιπέτεια μιας ξένης επέμβασης, θα της εξασφάλιζε κάποια διεθνή υποστήριξη και θα έθετε τους όρους για την εκπλήρωση της ελληνικής κυπριακής κρατικής υπόστασης σε μόνιμη και αδιαμφισβήτητη βάση.

Ο Μακάριος θέτει σε κίνηση την επιθετική Ε/Κ στρατηγική ήδη το 1962:

«Εφόσον η τουρκική πλευρά απορρίπτει την ιδέα περί ενιαίων δήμων από της 1ης Ιανουαρίου δεν θα υφίσταται πλέον ο θεσμός των δήμων» (Μακάριος 30/12/1962).

Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι η στρατηγική αυτή είναι αντιμέτωπη πέρα από τους Τ/Κ και με σχεδόν όλους όσους εμπλέκονταν στο Κυπριακό: Ελλάδα, Τουρκία, ΗΠΑ, ΝΑΤΟ, κ.λπ. Είναι χαρακτηριστικό ότι για να εξηγήσει τη βία του Μακαρίου να προκαλέσει τη συνταγματική κρίση του 1963 ο επίσημος βιογράφος του Ν. Κρανιδιώτης αναφέρει την «περίεργη ενθάρρυνση του Βρετανού Ύπατου Αρμοστή» (Κρανιδιώτης 1985: 85), ενώ από όλους σχεδόν τους τότε παράγοντες της κρατικής διαχείρισης στην Ελλάδα βεβαιώνεται ότι ούτε γι' αυτή ούτε για καμιά από τις επόμενες ενέργειές του ο Μακάριος δεν ενημέρωνε την ελληνική κυβέρνηση.

Για παράδειγμα ο Ε. Αβέρωφ στην επιστολή του της 19.4.1963 προς τον Μακάριο αναφέρει ότι θα

«[...] διαχωρίσωμεν και δημοσιά την γραμμήν μας, αν επιδιωχθεί μονομερής κατάργησις των συμφωνιών ή μέρους αυτών [...] η Ελλάς εν ουδεμία περιπτώσει επιτρέπεται να δεχθή την δημιουργίαν προηγουμένου, καθ' ο εις των συμβαλλομένων δύναται μονομερώς να καταγγέλλη ή ν' αγνοή ενοχλητικάς δι' αυτόν διατάξεις διεθνών πράξεων τας οποίας ο συμβαλλόμενος ούτος ανέλαβε να σεβασθεί». (Κρανιδιώτης 1985.: 77).

Ο Γ. Παπανδρέου ενώ προεκλογικά ανέβασε τον τόνο μιλώντας για την «προδοσία της Κύπρου που δεν έχει αμνηστευθεί» (Κρανιδιώτης 1985.: 68), στη συνέχεια ως πρωθυπουργός δηλώνει:

«Θεωρώ δυστύχημα τις Συμφωνίες [...] αλλά. εφ' όσον υπεγράφησαν, εδημιουργήθη πραγματική κατάστασις, η αντιμετώπισις της οποίας χρειάζεται μεγάλην προσοχήν».

(ό.π.: 82).

Αυτή όμως η στρατηγική του «μόνος εναντίον όλων» πού στηριζόταν;

Κατ' αρχάς, η μακαριακή στρατηγική αντλεί βασικά την ισχύ της από την παντοδυναμία της στο εσωτερικό Ε/Κ μέτωπο. Ιδιαίτερα μετά την πολιτική συντριβή του Γρίβα στην ελληνική πολιτική σκηνή το 1961³ και την ενσωμάτωση των ενωτικών στο κράτος, έγινε φανερό ότι η μόνη φερέγγυα πολιτική ήταν εκείνη που συνέχιζε τον «προδομένο» αγώνα μέσα από την προσπάθεια εκπαράθρωσης των Τ/Κ από το κράτος και την αποκλειστική νομή της εξουσίας από τους Ε/Κ.

Στην προσπάθεια αυτή αντιφατική είναι η στάση της Ελλάδας: είναι φυσικά αντίθετη στην αλλοίωση των Συμφωνιών μια και αυτό θα δρούσε αποσταθεροποιητικά στις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας, είναι όμως ταυτόχρονα υποχρεωμένη να υποστηρίζει «κριτικά» τη μακαριακή γραμμή της ανεξαρτησίας, μια και η ανακίνηση της «ένωσης» μπορεί να απέβαινε καταστρεπτική στη συγκυρία εκείνη. Ο ευαίσθητος κρίκος που στήριζε τον εκβιασμό αυτό ήταν η αδιαμφισβήτητη ηγεμονία του Μακαρίου στην Ε/Κ πολιτική σκηνή, ιδιαίτερα καθώς εμπεδωνόταν με τον καιρό η ελληνοποίηση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στο ευαίσθητο αυτό παιχνίδι των ισορροπιών η ελληνική κυβέρνηση επιχειρεί να αναλάβει την πρωτοβουλία προβάλλοντας για πρώτη φορά τη θεωρία του εθνικού κέντρου:

«Εκ των δέκα υποθέσεων τας οποίας χειρίζεται ο Αρχιεπίσκοπος οι οκτώ μπορούν να είναι εσωτερικές υποθέσεις της Κύπρου, αλλά οι άλλες δυο καθάπτονται κατά κάποιο τρόπο της Ελληνικής πολιτικής και είναι συνυφασμένες με τα γενικότερα εθνικά συμφέροντα. Γι αυτές τις υποθέσεις ο Αρχιεπίσκοπος οφείλει να μας ενημερώνει

³ «Μετά την επιστροφή του στην Αθήνα, ο Γρίβας ίδρυσε την «Κίνησιν Εθνικής Αναδημιουργίας», με σκοπό να μετάσχει στις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου του 1961. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας του, εξαπολύοντας μια βίαιη επίθεση εναντίον του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του Ευάγγελου Αβέρωφ, κατήγγειλε τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου σαν προδοτικές και διαχώρισε τις ευθύνες του από τις κυβερνήσεις Αθηνών και Λευκωσίας. Ενώ όμως επρόκειτο σε ένα μήνα να γίνουν εκλογές, στις 29 Σεπτεμβρίου, διαπιστώνοντας την αδυναμία του, αποσύρθηκε από τον εκλογικό στίβο»

<https://faros24.gr/site/%CE%B3%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CF%81%CE%AF%CE%B2%CE%B1%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%AE%CF%82-%CE%BF-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA/>

εγκαίρως για να ξέρουμε πού ευρισκόμεθα», (Κ. Καραμανλής στον πρεσβευτή της Κύπρου στις 8.1.1963, σε Κρανιδιώτης 1985: 51).

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις δυο στρατηγικές, την ελληνική και την Ε/Κ θα προβάλλει στο εξής όλο και φανερότερα μια και θα αποτελεί για την επόμενη δεκαετία ένα από τα καθοριστικά στοιχεία που διαμορφώνουν τη συγκυρία. Η ανταγωνιστική στάση των δυο στρατηγικών γίνεται ακόμα περισσότερο προφανής από τους μακαριακούς ελιγμούς που επιλέγουν πάντοτε ως χρόνο προώθησης των Ε/Κ πρωτοβουλιών στιγμές κατά τις οποίες η συγκυρία στην Ελλάδα λειτουργεί περιοριστικά για τη δυνατότητα ελληνικών πρωτοβουλιών. Χαρακτηριστικά να σημειώσουμε ότι η πρωτοβουλία αναθεώρησης των Συμφωνιών εγγράφεται στην περίοδο της πολιτικής αστάθειας μετά την παραίτηση του Καραμανλή το 1963, καθώς και ότι οι πλέον κρίσιμες πρωτοβουλίες για το Κυπριακό γίνονται πάντοτε όταν λαμβάνουν χώρα πολιτικές κρίσεις στην Ελλάδα.

Στο διεθνοπολιτικό της σκέλος η μακαριακή Ε/Κ στρατηγική συναντά κατ' αρχήν τη γενική άρνηση. Όλοι οι φυσικοί σύμμαχοι ΗΠΑ, Βρετανία, ευρωπαϊκές χώρες, υποστηρίζουν σαφώς τη διατήρηση του status quo, ενώ η ΕΣΣΔ δεν δείχνει να έλκεται από την κυπριακή περιπέτεια. Ιδιαίτερα δε η Τουρκία που έχει ύψιστο εθνικό συμφέρον στην Κύπρο είναι προφανές ότι δεν συζητάει την ανατροπή του status quo και σ' αυτό εναρμονίζεται και με την ελληνική στρατηγική της διατήρησης των ισορροπιών καθώς και με το ΝΑΤΟικό ενδιαφέρον για μια αξιόμαχη και χωρίς προβλήματα Ν.Α, πτέρυγα.

Συγκεφαλαιώνοντας τα παραπάνω βασικά σημεία θα σημειώσουμε ότι η στρατηγική της ελληνοποίησης του κράτους μέσα από τον πολιτικό ανταγωνισμό στηρίζεται πάνω στο εσωτερικό μέτωπο διευρύνοντας με τις επιτυχίες της την αρχική κοινωνική συναίνεση. Υπέρ της λειτουργεί κύρια η «πολιτική ολοκλήρωση» των Ε/Κ μέσα από την ολοκληρωτική τους κυριαρχία στον κρατικό μηχανισμό, ενώ εξασθενίζει σταδιακά η ενωτική προοπτική. Στο βαθμό που τα παραπάνω γίνονται πραγματικότητα, η πολιτική της Ελλάδας βρίσκει όλο και περισσότερες δυσκολίες στην εσωτερική της μέση στην Ε/Κ συγκυρία, ενώ αντιμετωπίζεται από τον Μακάριο ως απλό στοιχείο στο πλέγμα των νατοϊκών συμφερόντων. Είναι στο εξής φανερό ότι ξεκινάει ένα παιχνίδι μετατόπισης ισορροπιών μέσα από τη σύγκρουση των στρατηγικών που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

1.2. Η στρατιωτική επιβολή (Δεκέμβριος 1963 - Απρίλιος 1964)

Η στιγμή κατάθεσης των «13 σημείων» του Μακαρίου, τα οποία δίνονται στον Κιουτσούκ και δημοσιοποιούνται στις 30/11/63 συμπίπτει με το νέο πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα, που διαμορφώθηκε με τις εκλογές του Νοεμβρίου 1963 και τη νέα κυβέρνηση της ΕΚ.⁴ Παρά τις προεκλογικές μεγαλοστομίες φάνηκε αμέσως ότι η πολιτική της ΕΚ ακολουθούσε τους ίδιους στρατηγικούς στόχους και είχε ως βάση τους ίδιους τακτικούς ελιγμούς, με την προηγούμενη κυβέρνηση Καραμανλή. Η στροφή προς το Κέντρο επιβεβαιώθηκε και από τη νέα εκλογική αναμέτρηση του Φλεβάρη '64. Όμως η νέα ελληνική κυβέρνηση βρέθηκε αναφορικά με το Κυπριακό προ τετελεσμένου γεγονότος. Τα 13 σημεία ήταν ο πρόλογος. Η συνέχεια θα εξαρτιόταν από την υποδοχή τους.

Ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου παρατηρεί:

«Φοβούμαι ότι η ενέργεια αυτή του Μακαριώτατου ενέχει Πολιτικού χαρακτήρα και είναι εκδήλωση συντηρημένη κατά κάποιον τρόπον, με τας εν Ελλάδι πολιτικές εξελίξεις. Λυπούμαι να παρατηρήσω ότι ο Μακαριώτατος επέλεξε τον χειρότερον χρόνον, διότι αυτήν την στιγμήν υπάρχει κυβερνητική κρίσις και εις την Τουρκίαν και εις την Ελλάδαν» (Γ. Παπανδρέου προς τον Κύπριο πρέσβη, 25.12.63) «Δεν δύναμαι να γίνωμαι ουραγός της Κυπριακής κυβερνήσεως» (ό.π., 26.12.63).

Ταυτόχρονα ο Μακάριος γίνεται αποδέκτης τόσο της σκλήρυνσης της τουρκικής αντιμετώπισης που απειλεί με εισβολή σε περίπτωση μονομερούς κατάργησης των Συμφωνιών,⁵ όσο και της ελληνικής διαμαρτυρίας για την όξυνση

⁴ Το καλοκαίρι του 1963, η Ελλάδα βρίσκεται στη δίνη μιας πολιτικής κρίσης που κορυφώνεται μετά την δολοφονία του βουλευτή της Αριστεράς Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη στις 22 Μαΐου. Στις 11 Ιουνίου παραιτείται ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής και η κυβέρνησή του. Ακολουθεί η ορκωμοσία μιας μεταβατικής κυβέρνησης υπό τον «άνθρωπο των Ανακτόρων» Παναγιώτη Πιπινέλη. Όμως η κυβέρνηση αυτή δεν μπορεί να σταθεί κι έτσι στις 28 Σεπτεμβρίου ορκίζεται υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Στυλιανό Μαυρομιχάλη και προκηρύσσονται εκλογές για τις 3 Νοεμβρίου. Οι εκλογές αναδεικνύουν πρώτο κόμμα την Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου με σχετική πλειοψηφία (42% και 138 βουλευτές). Ο Παπανδρέου θα σχηματίσει κυβέρνηση, αλλά θα επιμείνει να οδηγήσει τη χώρα σε νέες εκλογές που θα γίνουν στις 16 Φεβρουαρίου του 1964 και θα του δώσουν ευρεία πλειοψηφία (53% και 171 βουλευτές).

⁵ Ο υπουργός Εξωτερικών Ερκίν δήλωσε στις 3 Απριλίου 1964: «Η Τουρκική Δημοκρατία είναι αποφασισμένη και ακλόνητος εις την θέλησίν της όπως εφαρμοσθούν κατά γράμμα αι συμφωνίαι και

περιοχές πράγμα που δημιουργούσε σπέρματα διχοτόμησης. Ταυτόχρονα όμως απείχαν από τις κρατικές και κυβερνητικές λειτουργίες με πρώτο τον αντιπρόεδρο Κιουτσούκ. Οι Ε/Κ έλεγχαν πλέον το 95% του εδάφους της Κύπρου, ενώ παράλληλα είχε συντελεστεί η ντε φάκτο ελληνοποίηση της επίσημης κυπριακής Πολιτείας.

Αυτό που ακολουθεί στη συνέχεια είναι μια σειρά διασκέψεων, προτάσεων και σχεδίων, με αρχή την *Πενταμερή διάσκεψη* του Λονδίνου του Ιανουαρίου 1964 όπου επιχειρείται πρωταρχικά η ειρήνευση με γνώμονα τη διασφάλιση της ισορροπίας Ελλάδας-Τουρκίας και τη συνοχή της Ν.Α. πτέρυγας του ΝΑΤΟ.⁷ Αυτά τα εγχειρήματα που κατά την Ε/Κ προσέγγιση αποδίδονται σε «νατοϊκά σχέδια διχοτόμησης» δεν απέδωσαν, παρά την αποδοχή τους από Ελλάδα και Τουρκία, γιατί μη αναγνωρίζοντας τη ντε φάκτο ελληνοποίηση του κράτους, συνάντησαν εξ αρχής την ασυμβίβαστη αντίθεση της μακαριακής στρατηγικής και της Ε/Κ κοινότητας γενικότερα.

Είναι φανερό ότι η Ε/Κ στρατηγική της ανεξαρτησίας πρέπει τώρα να εξουδετερώνει σε κάθε βήμα της τους ενωτικούς που έβλεπαν τα τεκταινόμενα ως πρώτο στάδιο για την «πλήρη αυτοδιάθεση», αλλά κυρίως να αποτρέπει ανά πάσα στιγμή την ελληνοτουρκική προσέγγιση και τη συναινετική διευθέτηση του Κυπριακού, προξενώντας μικρές και ελεγχόμενες κρίσεις. Οι τελευταίες είναι το αντίβαρο σε όποια προσπάθεια λύσης που θα έτεινε αναγκαία να αναβαθμίσει το μειονοτικό πλέον status των Τ/Κ για να μην πλήξει το εθνικό γόητρο της Τουρκίας.

Τη φάση της «διπλωματικής νίκης» των Ε/Κ διαδέχθηκε μια σύντομη περίοδος ταραχών που επισφραγίσθηκε με την επίσημη καταγγελία της συνθήκης εγγύησης από τον Μακάριο και την άρνηση του για ανανέωση της ΤΟΥΡΔΥΚ από

⁷ Σύμφωνα με τον Κρανιδιώτη (1984-Α): «Η Διάσκεψη του Λονδίνου ήταν έργο της Βρετανικής και της Αμερικανικής Κυβέρνησης. Η πολιτική του Λονδίνου και της Ουάσιγκτον στο Κυπριακό απέβλεπε τότε στην επιβολή μιας λύσης, που θα εξασφάλιζε την ενότητα της Νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ (προλαμβάνοντας έτσι έναν Ελληνοτουρκικό πόλεμο), την αποτροπή Σοβιετικής ανάμιξης στη διένεξη, την αποφυγή ευρύτερης διεθνοποίησης του θέματος (μέσω του ΟΗΕ), και, τέλος, την υπαγωγή της Κύπρου κάτω από Νατοϊκό έλεγχο. Στη Διάσκεψη μετέσχαν η Μ. Βρετανία, η Ελλάδα, η Τουρκία και ανά ένας εκπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων. Το γεγονός ότι δεν προσκλήθηκε η Κυπριακή Κυβέρνηση ήταν ενδεικτικό των προθέσεων και των επιδιώξεων των οργανωτών της. Ο Μακάριος ταλαντεύθηκε πολύ, αν έπρεπε, κάτω από αυτές τις συνθήκες, να συμμετάσχει εκπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων στη Διάσκεψη. Τελικά όμως επικράτησε η αισιόδοξη άποψη, ότι η Διάσκεψη θα μπορούσε να συζητήσει το Σχέδιο του Αρχιεπισκόπου, να τροποποιήσει τις διατάξεις εκείνες του Συντάγματος που αποδείχθηκαν ανεφάρμοστες, και να προχωρήσει στην κατάργηση των δεσμευτικών Συνθηκών Συμμαχίας και Εγγύησης».

την Άνοιξη 1964. Στην περίοδο αυτή, μπορούμε ακόμα να καταγράψουμε την ευκαιριακή σύμπτωση ελληνικής και Ε/Κ στρατηγικής στο ζήτημα της μυστικής αποστολής μιας ελληνικής Μεραρχίας στην Κύπρο. Ο Μακάριος την επιζητά ως παράγοντα δύναμης στους άμεσους κινδύνους και απειλές που αντιμετωπίζει η πολιτική ελληνοποίησης, ενώ ο Γ. Παπανδρέου προσβλέπει σε μια μονιμότερη επιχείρηση δυναμικού επηρεασμού των κυπριακών πολιτικών πραγμάτων. Όμως ανεξάρτητα από τις επιμέρους βλέψεις του καθενός, η έμπρακτη αναγνώριση της κυπριακής αυτοτέλειας και η επιδίωξη αμυντικής αυτοδυναμίας της Κύπρου εμπεδώνει έστω και έμμεσα τη μακαριακή γραμμή της σε Ε/Κ βάση ανεξαρτησίας της Κύπρου, στον ίδιο βαθμό που η παρουσία ελληνικού στρατού είναι αδιαμφισβήτητα παράγων επιρροής που η στόχευσή του υπάγεται στην εκάστοτε συγκυρία.

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο και ενώ επιπρόσθετα συγκροτείται η «Εθνική Φρουρά» από τις υπάρχουσες ένοπλες ομάδες με την ευλογία και αναγνώριση της ελληνικής κυβέρνησης και με επίσημο καθοδηγητή τον Γρίβα, επιβεβαιώνεται στη συνέχεια η κυριαρχία της μακαριακής γραμμής πάνω στις εξελίξεις μέσα από την αποφασιστική πρωτοβουλία που ο Μακάριος αναλαμβάνει για να καταγράψει προς όφελος του το νέο συσχετισμό δυνάμεων.

Έτσι ενώ ο μεσολαβητής του ΟΗΕ Σακάρι Τουομιόγια είχε αναλάβει τη διαδικασία εξεύρεσης «συμπεφωνημένης λύσης» και αναμενόταν να φθάσει στην Κύπρο τον Μάιο 1964, ο Μακάριος επιχειρεί να εκμεταλλευθεί την ελληνική και Ε/Κ στρατιωτική υπεροχή για να δημιουργήσει τετελεσμένα γεγονότα.

Στις 25 Απριλίου 1964 αναλαμβάνεται η επιχείρηση εκκαθάρισης της οροσειράς του Πενταδάκτυλου από την ΤΟΥΡΔΥΚ, με την επίθεση στο οχυρό του Αγίου Ιλαρίωνα. Η επιχείρηση αυτή ενώ στην αρχή σημαδεύτηκε από επιτυχία στη συνέχεια, λόγω της Ε/Κ στρατιωτικής ανεπάρκειας έμεινε πολιτικά ακάλυπτη. Συγκεκριμένα, εκείνο που θα ανέτρεπε την υπαρκτή κατάσταση πραγμάτων και θα δημιουργούσε τετελεσμένα γεγονότα θα ήταν μια κεραυνοβόλα επιτυχής στρατιωτική επιχείρηση που θα αναβάθμιζε την Ε/Κ στρατηγική, δίνοντας της και στρατιωτική αυτοδυναμία καθώς και πλήρη πολιτική και στρατηγική ηγεμονία μέσα από την επιβολή των θέσεων της προς κάθε πλευρά. Όμως η αδυναμία συνολικής επικράτησης δημιούργησε αμφισβήτηση σε τρία διαφορετικά αλλά αλληλένδετα μέτωπα.

Οι ενωτικοί, πετυχαίνουν την επαναδραστηριοποίηση του Γρίβα στην

Κύπρο.

Για την Ελλάδα, η αποτυχία των μακαριακών πραξικοπημάτων, θέτει στην ημερήσια διάταξη την ανάγκη λήψης πρωτοβουλιών για μια «συμπεφωνημένη λύση» με παράλληλη εγγύηση της σταθερότητας στη Ν.Α. πτέρυγα του ΝΑΤΟ.

Η Τουρκία διαπιστώνοντας την αστάθεια στις Ε/Κ και ελληνικές θέσεις απειλεί με ανοιχτή επέμβαση, που θα αποτραπεί την ύστατη στιγμή από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ, Λίντον Τζόνσον, με την επιστολή του προς τον πρωθυπουργό της Τουρκίας Ινονού στις 5.5.1964.

2. Η αδύνατη κηδεμονία της Κύπρου από την Ελλάδα (Μάιος 1964 – Ιούνιος 1965)

2.1. Το σχέδιο Άτσεσον (Μάιος 1964-Αύγουστος 1964)

Αν από τα προηγούμενα έγινε φανερό ότι η αυτόνομη Ε/Κ στρατηγική της αρχικά πολιτικής και στη συνέχεια βίαιης επιβολής της ελληνοποίησης της Κύπρου συνάντησε τα όρια της, αν έτσι το «Κυπριακό» γίνεται αντικείμενο ελληνικής, τουρκικής και συμμαχικής - νατοϊκής διαχείρισης, εντούτοις η στρατηγική αυτή πέτυχε κάτι σημαντικό το οποίο θα περιγράψουμε στη συνέχεια: έγινε φανερό ότι ανέτρεψε στην πράξη τις συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου, μια και, όπως θα δούμε, σε όλες τις προσπάθειες διευθέτησης το μειονοτικό status των Τ/Κ θεωρείται δεδομένο, ενώ ζητούμενο είναι η αποκατάσταση της «εθνικής υπόληψης» της Τουρκίας που προφανώς θα τραυματιζόταν από την αναγνώριση αυτού του γεγονότος.

Όμως, η Ε/Κ προέλαση των τελευταίων τεσσάρων χρόνων διακόπτεται από την εισροή μερικών νέων παραμέτρων:

(α) Οι ΗΠΑ αποτρέποντας την τουρκική εισβολή κατοχυρώνουν τη θέση τους ως φερέγγυου μεσολαβητή που έχει την ισχύ να επιβάλλει λύσεις στη συγκυρία.

(β) Η Ελλάδα ενισχύει τη θέση της μια και η αμερικανονατοϊκή πρωτοβουλία αναγνωρίζει προνομιακό ρόλο στη διαχείριση της κρίσης από μέρους της .

(γ). Η ελληνοποίηση του κυπριακού κράτους επιβιώνει μέσα από την εγγραφή της στη στρατηγική του ελληνοτουρκικού διακανονισμού. Η γραμμή της ανεξαρτησίας προκειμένου να επιβιώσει χρειάζεται τη στήριξη της Ελλάδας, επομένως πρέπει να ενδυθεί πάλι το περίβλημα της «ανεξαρτησίας» και να μιλήσει

πάλι για «ένωση» και «ανταλλάγματα», δηλαδή να πορευθεί σε πεδίο που λειτουργεί αποσταθεροποιητικά για τη συνοχή του «ελληνικού μετώπου».

Η περίοδος αυτή σημαδεύεται από την επιθετική πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης που εκμεταλλευόμενη τη συγκυριακή υποχώρηση των Ε/Κ, την ευνοϊκή στάση των ΗΠΑ απέναντι στην Ελλάδα και την πίεση στην Τουρκία προσπάθησε να επιβάλει μια ριζική λύση του Κυπριακού στην κατεύθυνση της «Ένωσης με ανταλλάγματα». Ο μεσολαβητής του ΟΗΕ Τουομιόγια πλαισιώθηκε στη Γενεύη στις 5 Ιουλίου 1964 από τον Έλληνα αντιπρόσωπο Δ. Νικολαρεϊζή και τον Τούρκο Ν. Ερίμ και κύρια τον προσωπικό απεσταλμένο του προέδρου των ΗΠΑ, Ντην Άτσεσον. Τον ίδιο καιρό η κυπριακή κυβέρνηση, που έβλεπε να διακυβεύεται η γραμμή της ανεξαρτησίας μια και ήταν αμέτοχη στις συνομιλίες της Γενεύης, άρχισε μια γιγάντια προσπάθεια εξοπλισμού από ελληνικές πηγές αλλά και με προσφυγή στην ΕΣΣΔ που στόχο είχε την αμυντική αυτοδυναμία και που συνεχίστηκε μέχρι τον Οκτώβρη 1964 παράλληλα με την αποστολή ελληνικών δυνάμεων στην Κύπρο.

Οι μήνες που ακολουθούν τον Ιούνιο 1964 σημαδεύονται από τα σχέδια Άτσεσον που πρόβλεπαν ουσιαστικά την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με παράλληλη διασφάλιση των μειονοτικών δικαιωμάτων των Τ/Κ και παραχώρηση μιας βάσης στην Τουρκία αρχικά κατά κυριαρχία, στη συνέχεια με εκμίσθωση για 50 χρόνια.

Η συμφωνία τερπνίζεται όμως από τις δηλώσεις Μακαρίου (30.7.64) που χαρακτηρίζουν το σχέδιο «εκτροχιασμό του Κυπριακού» ή «απαράδεκτο» και το παρόμοιο ψήφισμα της Κυπριακής Βουλής την ίδια μέρα που έθεταν τον Γ. Παπανδρέου προ τετελεσμένου γεγονότος με τη δημοσιοποίηση της διαφωνίας. Είναι επίσης ενδεικτικό το γεγονός ότι, προφανώς για να κάμψει την Ε/Κ αξίωση για πλήρη κυριαρχία στην Κύπρο, πράγμα που εντοπίσαμε στο πρώτο μέρος του άρθρου αυτού, η ελληνική κυβέρνηση προτείνει κυριαρχική βάση ή παραχώρηση του Καστελλόριζου στην Τουρκία, δηλαδή αμιγώς ελληνικής επικράτειας, προκειμένου «να μη θιγεί το γόητρο της Τουρκίας», στη ουσία όμως για να εκβιάσει τη συγκατάθεση των Ε/Κ. Ενδεικτικό ακόμη είναι ότι, σύμφωνα με ομολογία του Ν. Κρανιδιώτη, ο Γ. Παπανδρέου συνέχισε να συζητά για το σχέδιο Άτσεσον στις αρχές Αυγούστου και απέσπασε τη συγκατάθεση για τη συνέχιση αυτή και του στρατηγού Γρίβα. Τέλος νομίζουμε αποδεικτική ισχύ αποκτά για τα παραπάνω ο αντιπερισπασμός του Μακαρίου όταν για να τερπνίσει τη διαγραφόμενη σύγκλιση γύρω από κάποια μορφή του σχεδίου Άτσεσον, επιχειρεί με την κάλυψη του πολιτικά

ανεπαρκούς Γρίβα την εκκαθαριστική επιχείρηση του θύλακα της Μανσούρας στις 6 Αυγούστου 1964, μέρα επιστροφής του Γρίβα από διαβουλεύσεις στην Αθήνα, κατά τρόπον ώστε να δίνεται η εντύπωση ελληνικής κάλυψης στο εγχείρημα. Τέλος, την εικόνα συμπληρώνει η ανακοίνωση της ΕΣΣΔ στις 15 Αυγούστου που πληροφορούσε τη διεθνή κοινή γνώμη για την αίτηση του Μακάριου για σοβιετική στρατιωτική βοήθεια που υποβλήθηκε στις 9 Αυγούστου, αίτηση που ενώ ήταν δικαιολογημένη από πλευράς στρατιωτικού εξοπλισμού του νησιού ιδιαίτερα μετά τις τουρκικές αεροπορικές επιδρομές της 8ης Αυγούστου και είχε εγκριθεί από την ελληνική κυβέρνηση στις 11 Αυγούστου, εντούτοις η δημόσια ανακοίνωσή της τορπίλιζε την προοπτική των σχεδίων Άτσεσον για «ένωση με ανταλλάγματα», εισάγοντας στοιχεία από νέες στρατηγικές ισορροπίες στο παιχνίδι.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός μοιάζει να αντιλαμβάνεται την Ε/Κ στρατηγική, καθώς διερωτάται:

«Μήπως οι επιχειρήσεις της Μανσούρας έχουν σκοπό να τορπλίσουν αυτές τις συνομιλίες;» (Γ. Παπανδρέου προς τον Κύπριο πρέσβη 9.8.64),

είναι όμως αναγκασμένος να δηλώσει

«Αν εμείς δεχτούμε λύση που η Κύπρος αποκρούει σαν άδικη, η κατάσταση θα επιδεινωθεί» (επιστολή Γ. Παπανδρέου προς Ντ. Άτσεσον 21.8.64).⁸

Μπροστά σ' αυτό το σκηνικό η ελληνική κυβέρνηση σκέφτεται - κάπως αργά βέβαια - να επιβάλει δυναμικά τη «συμπεφωνημένη λύση» ιδιαίτερα μετά την είσοδο της ΕΣΣΔ στο παιχνίδι των συσχετισμών, και προτείνει στον Μακάριο με την επίσκεψη Γαρουφαλιά στην Κύπρο στις 20 Αυγούστου την ιδέα της «αυτόματης μονομερούς ένωσης» και της εκ των υστέρων διαπραγμάτευσης με την Τουρκία που

⁸ Όλη την περίοδο που εξετάζουμε το ΑΚΕΛ συμπλέει με τον Μακάριο, προβάλλοντας ως βασικό εγχείρημα την άρνησή του να αποδεχθεί το ΝΑΤΟικά σχέδια: «Το ΑΚΕΛ τοποθετήθηκε αρνητικά στο σχέδιο Άτσεσον. Ήταν προσηλωμένο στη θέση ότι το Κυπριακό είναι θέμα του ΟΗΕ [...] σε ανακοίνωσή του υποστηρίζει ότι το σχέδιο Άτσεσον νατοποιεί την Κύπρο προσφέροντας εδαφικά ανταλλάγματα στην Τουρκία, με σκοπό το χρυσώμα του χαπιού με το επίχρισμα της Ένωσης» (Αντρή Φιλίππου, 2015, *Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, τα γεγονότα πριν και μετά τις Συμφωνίες και οι συνέπειες για τον κυπριακό ελληνισμό*,

<https://hephaestus.nup.ac.cy/bitstream/handle/11728/6893/Fillppou-oi-symfvnies-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>).

δεν θα αντιδρούσε συγκροτούμενη υπό των Αμερικανών. Ο Μακάριος προσποιείται ότι συζητά την πιθανότητα αυτής της προοπτικής:

«Μετά την αποχώρηση του Γεωρκάτζη και του Κυπριανού, ο Γαρουφαλιάς, όπως γράφει στο βιβλίο του, μόνος με το Μακάριο τον άκουσε να ρωτάει: “θα μπορούσα να γίνω Αντιβασιλεύς;”» (Βλάχος 1988: 12).

Στο σημείο αυτό, και ενώ μια τέτοιου τύπου πραξικοπηματική ενέργεια θα είχε μεγάλη πιθανότητα επιτυχίας με την κάλυψη των ΗΠΑ και τον παροπλισμό του Μακάριου, που για πρώτη φορά μπορούσε να τεθεί προ τελετεσμένου γεγονότος, η συγκυρία έχει μάλλον διέλθει μια σημαντική καμπή. Οι συγκρούσεις της Μανσούρας -Κόκκινων εμπλέκουν για πρώτη φορά, ακούσια, ελληνικά στρατιωτικά αποσπάσματα στις μάχες και η ανικανότητα της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας να επιβληθεί στην Ε/Κ πολιτική συντείνει στην υπονόμευση της ελληνικής φερεγγυότητας απέναντι στην Τουρκία.

Τέλος οι ΗΠΑ, που αρχικά κάλυπταν την εσπευσμένη μονομερή ένωση ως απάντηση στη σοβιετική εμπλοκή στο κυπριακό, προτείνουν στον Γ. Παπανδρέου μια νέα εκδοχή του σχεδίου Άτσεσον στις 20 Αυγούστου, που εμπεριέχει την πιθανότητα μονομερούς ένωσης με αντάλλαγμα την εκ των υστέρων παραχώρηση βάσης στην Τουρκία, πράγμα που όμως ο Γ. Παπανδρέου αποδέχεται χωρίς ελπίδες επιτυχίας, μια και γνωρίζει ήδη ότι στην κυπριακή αντίθεση έρχεται να προστεθεί και η τουρκική. Πράγματι, η «ιστορική ευκαιρία» είχε διαφύγει γιατί οι Τούρκοι απορρίπτουν τα σχέδια Άτσεσον τελειωτικά.

Τυπικά, η μεσολάβηση Άτσεσον ενταφιάζεται στις 22.8.64 με επιστολή Γ. Παπανδρέου προς τον Ντ. Άτσεσον όπου δηλώνεται ρητά η αδυναμία συμφωνίας πάνω στις προτάσεις, καθώς και στην από κοινού σύσκεψη στην Αθήνα στις 25.8.64 όπου αποφασίζεται η γραμμή της διεθνοποίησης μέσω του ΟΗΕ. Είναι φανερό ότι την περίοδο αυτή των ελληνικών πρωτοβουλιών με την υποστήριξη των ΗΠΑ έγινε κτήμα της ελληνικής κυβέρνησης ότι η σύμπλευση Αθήνας - Λευκωσίας ήταν απόλυτα αδύνατη, μια και η ένωση με ανταλλάγματα, η μόνη εφικτή και κερδοφόρα ελληνική στρατηγική, απορρίπτετο από τους Ε/Κ για χάρη της «ένωσης χωρίς ανταλλάγματα», που στην ουσία σήμαινε ανεξαρτησία με καθεστώς μειονότητας για τους τουρκοκυπρίους.

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι ο μόνος τρόπος κατίσχυσης των ελληνικών

συμφερόντων είναι μέσα από την επιβολή τους πάνω στους Ε/Κ δυναμικά και όχι μέσα από συμφωνία. Οι όροι μιας τέτοιας δυναμικής επιβολής και ανατροπής της Ε/Κ στρατηγικής της ανεξαρτησίας ήταν τεχνικά εφικτοί με την παρουσία της ελληνικής μεραρχίας στην Κύπρο μετά τον Απρίλη του '64, αλλά πολιτικά ανύπαρκτη διότι αφ' ενός η μακαριακή πολιτική συσπείρωνε τη συντριπτική πλειοψηφία των Ε/Κ γύρω από την γραμμή της κρατικής ολοκλήρωσης, αφετέρου η πολιτική και στρατηγική ανεπάρκεια των «ενωτικών» με σύνθημα την «εθνική λύτρωση» ήταν αδύνατο να διευρύνει τον κύκλο επιρροής της πέρα από τα στρατόπεδα της εθνοφρουράς και τις ομάδες «ενόπλων μαχητών». Έτσι ενώ η Ελλάδα γίνεται διαρκώς αποδέκτης των μακαριακών πραξικοπημάτων με τις εκκαθαρίσεις Τ/Κ θυλάκων ακριβώς όταν η ελληνική κυβέρνηση αναλαμβάνει πρωτοβουλίες συμφωνιών, εντούτοις η ελληνική πλευρά αδυνατεί να πραγματοποιήσει κάποιο παρόμοιο αιφνιδιασμό με τη «μονομερή ένωση», μια και προφανώς κινδυνεύει να διασυρθεί αφού οι Ε/Κ απορρίπτουν και αυτή την προοπτική. Η συμπαγής στήριξη της μακαριακής γραμμής ανεξαρτησίας από τους Ε/Κ κάνει ακόμα την όποια σκέψη ανατροπής του Μακαρίου παράλογη. Μάλιστα ο πραγματικός συσχετισμός δυνάμεων μετά τη λήξη των επιθετικών ελληνικών πρωτοβουλιών με τα σχέδια Άτσεσον απεικονίζεται γλαφυρά στην εκ νέου άρνηση του Μακάριου να δεχθεί την ανανέωση των δυνάμεων της ΤΟΥΡΔΥΚ στις 28.8.64, το ταξίδι του στην Αίγυπτο για να διαπραγματευθεί την αιγυπτιακή διευκόλυνση στην παραλαβή σοβιετικού πολεμικού υλικού (28.8.84) και την παραπομπή της «λύσης» του Κυπριακού στις καλένδες μέσα από τη μεσολαβητική προσπάθεια του ΟΗΕ (που ασφαλώς προβλεπόταν χρονοβόρα και διαιώνιζε με τις ευλογίες της διεθνούς κοινότητας το ευνοϊκό για τους Ε/Κ status quo). Τον ίδιο καιρό (9.9.64) ο Γ. Παπανδρέου προτείνει:

«Εφ' όσον απέτυχε η προσπάθεια για μια συμφωνημένη λύση, μια ειρηνική μεταβατική περίοδος ευνοεί την εκ μέρους μας διαμόρφωση συνθηκών, που θα μας επιτρέψουν τη δημιουργία de facto γεγονότων για την εν καιρώ ανακήρυξη της Ενώσεως» (Κρανιδιώτης 1985: 255),

ενώ στο γράμμα που απευθύνει στον Μακάριο στις 29.8.64 υποστηρίζει ότι

«εις περίπτωση απρόκλητου τουρκικής επιθέσεως [...] η Ελλάς [...] θα συμπαρασταθεί [...] αι δύο Βουλαί θα ανακηρύξουν την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα και εν

ονόματι της ενώσεως θα διεξαχθεί ο Αγών»

Επιπρόσθετα επισημαίνει ότι

«εάν διαφωνήσωμεν θα πρέπει να γίνει δεκτή η γνώμη των Αθηνών, διότι είναι φορέυς της ευθύνης ολόκληρου του Ελληνισμού» (ό.π.: 262-263).

Χαρακτηριστικά θα αναφέρουμε ότι στην επιστολή αυτή ο Μακάριος απάντησε με καθυστέρηση 6 μηνών, και έδωσε εν τω μεταξύ οδηγίες στον υπουργό οικονομικών του να συστήσει συμβούλιο για τη μελέτη των οικονομικών συνθηκών της Κύπρου «εν όψει της ενώσεως» (ό.π.: 256).

Είναι νομίζουμε προφανές ότι η αρραγής ενότητα της Ε/Κ στρατηγικής γύρω από τη μακαριακή γραμμή ήταν η κύρια αιτία που οδήγησε στην αποτυχία την ελληνική επιθετική πρωτοβουλία για τη διευθέτηση του κυπριακού στη βάση της «ένωσης με ανταλλάγματα». Η ευνοϊκή διεθνοπολιτική και στρατηγική θέση της Ελλάδας δεν της επέτρεψε να εκμεταλλευθεί τη στήριξη των πρωτοβουλιών της από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, που είχαν επενδύσει ζωτικά συμφέροντα σε μια επιτυχία των ελληνικών πρωτοβουλιών, επειδή ακριβώς ήρθε σε μια κατά μέτωπο σύγκρουση με την Ε/Κ στρατηγική, δηλαδή δεν κατόρθωσε να εσωτερικευθεί στις αντιφάσεις της Ε/Κ κοινότητας. Συνακόλουθα, από αυτή τη σημαντική αναμέτρηση η Ελλάδα εξήλθε ουσιαστικά τραυματισμένη, ενώ η Ε/Κ στρατηγική έδειξε ότι μπορούσε να καταγράψει νίκες ακόμη και όταν είχε εντελώς αρνητικό σημείο εκκίνησης.

2.2. Η χειραφέτηση της «δευτέρας Ελλάδος». Η αυτονομία από το «εθνικόν κέντρον» (Σεπτέμβριος 1964 - Ιούνιος 1965)

Μετά την υποχώρηση των ελληνικών πρωτοβουλιών το φθινόπωρο του '64, η ελληνική κυβέρνηση επιδίδεται σε μια συντονισμένη πίεση με στόχο την εξισορρόπηση και τον έλεγχο των μακαριακών πρωτοβουλιών καθώς και τη διατήρηση των βασικών ζητημάτων ανοιχτών για μια μελλοντική ρύθμιση του Κυπριακού στο πλαίσιο των «συμπεφωνημένων λύσεων». Για το σκοπό αυτό διοχετεύεται η πίεση αυτή είτε μέσα από τις στρατιωτικές δυνάμεις της εθνοφρουράς, είτε μέσα από τη συντονισμένη βοήθεια σε αντιπολιτευτικές εφημερίδες (Δεληπέτρος 1988: 155-179). Στόχος ήταν η διάρρηξη του Ε/Κ μπλοκ και η προσπάθεια για την

πολιτική αυτονομία κάποιων δυνάμεων που θα ήταν διατεθειμένες να στηρίξουν μια γραμμή «συμπεφωνημένων λύσεων» με σύνθημα την Ένωση.

Ο Μακάριος αντιλαμβανόμενος την αυξανόμενη πίεση στην οποία εκτίθετο όλο και περισσότερο λαμβάνει μια σειρά αμυντικά μέτρα, αλλά και προβαίνει σε ένα σημαντικό αντιπερισπασμό. Ζητά και πετυχαίνει την ανάκληση του Νίκου Δεληπέτρου, προσωπικού απεσταλμένου του Γ. Παπανδρέου, για να σταματήσει η οργανική διείσδυση της ελλαδικής πολιτικής στην Κύπρο (Οκτώβριος 1964). Αρνείται οποιαδήποτε λύση παρά μόνο την «άδολη» ένωση (Νοέμβριος 1964). Καταγγέλλει τις ενωτικές ομάδες περί τον Γρίβα ως παρακρατικές, αντεθνικές και επικίνδυνες, προσπαθώντας να τις απομονώσει κατά το δυνατόν πολιτικά (Δεκέμβριος 1964). Εφαρμόζει τη σοβιετοκυπριακή συμφωνία για στρατιωτική βοήθεια που αρχίζει να διοχετεύεται μέσω Καΐρου από τον Ιανουάριο του 1965 μέχρις ότου η πληροφορία διαρρέει και η βοήθεια αναστέλλεται. Επιμένει στη διαδικασία της μεσολάβησης των Ηνωμένων Εθνών που είναι χρονοβόρα και με δεδομένη τη διεθνή αναγνώριση διατηρεί και δίνει επιπρόσθετο κύρος στο Ε/Κ κράτος της Κύπρου και στο status quo γενικότερα. Ίσως, όμως, η σημαντικότερη κίνηση αντιπερισπασμού ήταν να μεταφέρει τη στρατηγική διαφοροποίηση της ελληνικής με την Ε/Κ γραμμή μέσα το ίδιο το «εθνικό κέντρο». Εκτός από το ότι ήταν μια κίνηση τακτικής εκτόνωσης της ογκούμενης πίεσης προς το Ε/Κ μέτωπο, αποδείχθηκε στη συνέχεια ως ο χειρισμός που ανέτρεψε τους υφιστάμενους συσχετισμούς και τις ισορροπίες δυνάμεων και εγκαθίδρυσε μια νέα ισορροπία, η οποία όμως τελικά οδήγησε στον «απευθείας ελληνοτουρκικό διάλογο» και την πολιτική απομόνωση της Ε/Κ ηγεμονικής στρατηγικής.

Είναι πραγματικά κεφαλαιώδες ότι για πρώτη φορά οι πολιτικοί χειρισμοί της ηγεμονικής μακαριακής στρατηγικής διαμεσολαβούνται στο εσωτερικό του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού από την περί τον Α. Παπανδρέου αριστερή πτέρυγα του κυβερνώντος κόμματος. Μέχρι τότε το μόνο «προγεφύρωμα» που διέθετε ο Μακάριος στον ελλαδικό χώρο ήταν ο Σ. Κωνσταντόπουλος με τη γνωστή ακροδεξιά του τοποθέτηση. Ο Κωνσταντόπουλος υποστήριξε τον Μακάριο στη βάση των παραδοσιακών πολιτικών τάσεων της Εθναρχίας. Όμως το πολιτικό παιχνίδι της προηγούμενης διετίας κατέγραψε τη μακαριακή στρατηγική ως αντινατοϊκή και «αντιμπεριαλιστική» ιδιαίτερα εξ αιτίας της συνδυασμένης απόρριψης των σχεδίων Άτσεσον μαζί με τη στροφή προς το σοσιαλιστικό στρατόπεδο.

Ο Α. Παπανδρέου επιπρόσθετα είναι ο μόνος Έλληνας πολιτικός ο οποίος

όχι μόνο συμπορεύεται με τον Μακάριο, αλλά που κύρια αναγνωρίζει την πολιτική αυτοτέλεια της μακαριακής στρατηγικής, απορρίπτοντας τη θεωρία του «εθνικού κέντρου»:

«Ο Μακάριος δεν είναι απομονωμένος. Είναι ο αυθεντικός εκπρόσωπος τον λαού του, και η πολιτική του εκφράζει κατά ένα μέγιστο μέρος τη θέληση των Κυπρίων. Είναι λοιπόν μάταιο κι επικίνδυνο να στρεφόμαστε κατά του Μακαρίου [...] Μια συμφωνία που θα προέβλεπε την Ένωση με παράλληλη εγκατάσταση Τουρκικής βάσης στην Κύπρο, κάτω από την αιγίδα του ΝΑΤΟ, θα πρέπει να αποκλεισθεί, εφ' όσον αντιτίθεται η Κυπριακή κυβέρνηση» (Α. Παπανδρέου 1974: 204).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στην προκειμένη περίπτωση είναι η πρώτη φορά που από ελλαδικής πλευράς ομολογείται όχι μόνο η πολιτική αυτοτέλεια των Ε/Κ, αλλά ρητά και η κρατική της αυτοτέλεια, μια και δηλώνεται ότι η ένωση (και όχι κάποια «διπλή ένωση» ή «διχοτόμηση») δεν είναι δυνατή επειδή αντιδρά η Κυπριακή Κυβέρνηση. Είναι ακόμα χαρακτηριστικό ότι αντί να λάβει χώρα η επιδιωκόμενη διάσπαση του Ε/Κ ηγεμονικού μετώπου σε ενωτικούς και ανθενωτικούς, όπως επιδίωκε η ελληνική κυβέρνηση, διασπάστηκε αντίθετα η ελληνική κυβέρνηση και το κυβερνών κόμμα σε μακαριακούς και αντιμακαριακούς, με συνέπεια την παραίτηση του Α. Παπανδρέου στις 15.11.64, την επίσκεψη του στην Κύπρο στις 20.11.64 και τις διαρκείς επιθέσεις της εφημερίδας *Ελευθερία* που πρόσκειτο στον Κ. Μητσοτάκη εναντίον του «υπεύθυνου της Λευκωσίας και του ανευθυνοϋπεύθυνου των Αθηνών».⁹ Ο Μακάριος όμως επιμένει:

«Η ένωση της Κύπρου μετά της Ελλάδος πρέπει να είναι ένωση ολοκλήρου της

⁹ Ο Νίκος Δεληπέτρος σχολιάζει ως εξής τα γεγονότα, μετά την επιστροφή του από την Κύπρο: «Η συνάντησή μου με τον Γεώργιο Παπανδρέου δεν είχε τίποτα το τυπικό. Με αγκάλιασε, με φίλησε και μου είπε: —Τον τρέλανε τον [...] παπά. Αυτά, όμως, ήσαν λόγια παρηγοριάς. [...] πού μου είπε, με την προσφορά ενός καφέ. Συνηθίζεται ο καφές σ' αυτές τις πένθιμες περιστάσεις. Αλλά και τα δημοσιεύματα των ξένων εφημερίδων, σύμφωνα με τα όποια “τό επεισόδιο Δεληπέτρου” απέδειξε, ότι μόνη φιλοδυτική λύση του Κυπριακού είναι η ένωση, ήσαν κι αυτά, τα δημοσιεύματα, λουλούδια πάνω στον τάφο της ένωσης. Γιατί η ένωση είχε πεθάνει πλέον. Την είχαν σκοτώσει, όπως έγραψε ο Κόκκας στην “Ελευθερία” “ένας υπεύθυνος στη Λευκωσία κι ένας ανευθυνοϋπεύθυνος στην Αθήνα”. Οι δύο άνδρες, οι οποίοι από κοινού — και περιέργου — συμφέροντος κινούμενοι συναποφάσισαν και συνομολόγησαν να κλέψουν την ένωση από την τσέπη του Γεωργίου Παπανδρέου. Και το κατόρθωσαν».

νήσου, άνευ εξαίρέσεως τμήματος αυτής» (δηλώσεις Μακάριου στο Έθνος, 11/1964).

Η ελληνική κρίση γύρω από την ακολουθητέα γραμμή στο Κυπριακό θα κορυφωθεί με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ όπου κάποια από τις πολλές ενώσεις αξιωματικών στην Κύπρο χρησιμοποιείται για την πολιτική απαξίωση του Α. Παπανδρέου. Αν και ο καθεαυτό στόχος του εγχειρήματος δεν πετυχαίνει, εντούτοις η κρίση που η μακαριακή γραμμή μετέφερε στην Ελλάδα μετατρέπεται σε ανοιχτή κρίση γιατί απ' ό,τι φάνηκε το στοιχείο της κυπριακής ανάμειξης του Α. Παπανδρέου διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην πολιτική κρίση της περιόδου.

Ο Ε/Κ αντιπερισπασμός πέτυχε τον κοντοπρόθεσμο στόχο του για αποτροπή της άμεσης υπονόμησης εκ μέρους της Ελλάδας, όμως μεσοπρόθεσμα άνοιξε τους ασκούς του Αιόλου για μια νέα οριοθέτηση και προσδιορισμό των ελληνικών στρατηγικών πρωτοβουλιών στο Κυπριακό. Μια κοντοπρόθεσμη νίκη στο φόντο μιας μεσοπρόθεσμης αβεβαιότητας.

Όλα όσα ακολουθούν στην περίοδο αυτή μέχρι τον ενταφιασμό της «συμπεφωνημένης λύσης» στο Συμβούλιο του Στέμματος της 7/5/65 πιστοποιούν τη διαγραφόμενη πορεία.

Αν στην Ελλάδα με την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ και την κατηγορία για συνωμοτική δράση του Α. Παπανδρέου στην Κύπρο δυναμιτίζεται ο κυβερνητικός συνασπισμός, διαρρηγνύεται η ενότητα των δυο βασικών πτερύγων του κυβερνώντος κόμματος και ξεσπάει η κρίση εκπροσώπησης που οδηγεί στα Ιουλιανά, στην Κύπρο οι εξελίξεις είναι επίσης σοβαρές. Η εκτόνωση της άμεσης πίεσης προς το Μακάριο από την Ελλάδα δεν μπορεί να αποκρύψει το γεγονός ότι τα χρησιμοποιηθέντα μέσα δεν απέδωσαν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Ήδη από τα τέλη του 1964 και παρά τη στρατιωτική βοήθεια προς τον Μακάριο που δίνεται με στόχο την αποσταθεροποίηση της Ν.Α. πτέρυγας του ΝΑΤΟ, η κυβέρνηση της ΕΣΣΔ αναγνωρίζει πέρα από την «ακεραιότητα της Δημοκρατίας της Κύπρου» και «το σεβασμό των νομίμων δικαιωμάτων των δυο εθνικών κοινοτήτων». Είναι λοιπόν σαφές ότι η σοβιετική βοήθεια δεν είναι άνευ όρων επικρότηση της μακαριακής γραμμής και δεν θα συνεργούσε στα πραξικοπήματα. Τον Ιανουάριο 1965 μάλιστα ο Γκρομύκο υποδεικνύει ως λύση την ομοσπονδία με δυο χωριστές αυτόνομες διοικήσεις. Ακόμη σχετική είναι η αξία και της ίδιας της στρατιωτικής βοήθειας μια και η πρώτη δημοσιοποίηση της οδηγεί αυτόματα και στην ανακοπή της. Η σοβιετοκυπριακή λοιπόν συνεργεία δεν λειτούργησε τελικά ούτε συμβολικά ούτε

πρακτικά.

Ο Μακάριος θεωρείται πλέον από την ελληνική πολιτική ηγεσία ως ο πραγματικός υπεύθυνος για την καθυστέρηση της «εθνικής λύτρωσης» της Κύπρου. Η άποψη αυτή ισχυροποιείται Στο συμβούλιο του Στέμματος στις 7.5.65, όπου όλοι οι παριστάμενοι συμφωνούν ότι όσο καθυστερεί η «συμπεφωνημένη λύση» τόσο χειροτερεύει ο συσχετισμός δύναμης, όλοι επιρρίπτουν ευθύνες στους Ε/Κ για τον ενταφιασμό της ένωσης με ανταλλάγματα, όλοι συμφωνούν για την αναγκαιότητα «ανταλλαγμάτων» και για την αδυναμία να επιβάλλουν τη λύση αυτή στους Ε/Κ. Είναι το Συμβούλιο του Στέμματος όπου ομολογείται ανοιχτά η αδυναμία πολιτικής κατίσχυσης της Ελλάδας πάνω στην Κύπρο, και όπου προβάλλει καθαρά - παρά το κοινό (με τον παριστάμενο Μακάριο) ανακοινωθέν που αναμασά τα περί ΟΗΕ κ.λπ. - η απόκλιση των δυο στρατηγικών ως όρος ύπαρξης για την κάθε μια από αυτές. Ο Μακάριος επικαλείται τώρα τους «εθνικούς κινδύνους»:

«Πολλές φορές ευρίσκομαι σε δύσκολη θέση, γιατί πολλοί εκτοξεύουν εναντίον μου το χαρακτηρισμό του “αθηνωτικού”. Θα ήμουν πρόθυμος να κηρύξω την Ένωσιν, εάν πράγματι επίστευα, ότι θα μπορούσαμε να την επιτύχουμε χωρίς να οδηγήσουμε το έθνος σε δυσάρεστες περιπέτειες, ανάλογες με εκείνες του 1922 και χωρίς να διατρέξουμε τον κίνδυνο μερικής ή ολοκληρωτικής καταλήψεως του Νησιού από μια ξένη Δύναμη» (Μακάριος στο Σ. Στέμματος στις 7.5.65).

Είναι το σημείο καμπής όπου η Ελλάδα συνειδητοποιεί ότι η λύση του Κυπριακού αντιμετωπίζει πολύ περισσότερο από την αντίθεση της Τουρκίας την ανυποχώρητη αντίσταση των Ελληνοκυπρίων σε κάθε σχέδιο που θα μείωνε την πλήρη κυριαρχία τους πάνω στον κοινωνικό σχηματισμό της Κύπρου.

Δεν είναι σύμπτωση φυσικά ότι 5 μέρες μετά το Συμβούλιο του Στέμματος, στις 12.5.65, η Ελλάδα τυπικά αναλαμβάνει την πρωτοβουλία για απευθείας ελληνο-τουρκικό διάλογο ερήμην της Κύπρου. Δεν είναι τυχαίο επίσης ότι την ίδια περίοδο αναζωπυρώνεται το ζήτημα ΑΣΠΙΔΑ με τις εκρηκτικές συνέπειές του στη συνέχεια. Δεν είναι τέλος συμπτωματικό ότι την ίδια περίοδο ο Μακάριος που διαβλέπει την πολιτική του απομόνωση κάνει τον αντιπερισπασμό ζητώντας από τον Γ.Γ. του ΟΗΕ την έναρξη διακοινοτικού διαλόγου Ε/Κ και Τ/Κ στη βάση του σχεδίου Γκάλο Πλάζα (26.3.1965), σχέδιο που αφίσταται των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, που κατοχυρώνει την εκτελεστική παντοκρατορία των Ε/Κ και τον μειονοτικό ρόλο των

Τ/Κ, και απορρίπτει τόσο την ομοσπονδία όσο και την «ένωση». Ο Γκάλο Πλάζα θεωρεί την

«ανεξαρτησία της Κύπρου [...] σαν (την) πρώτη και κυριότερη βασική αρχή πάνω στην οποία θα μπορούσαν να συμφωνήσουν τα δυο μέρη [...]. Είμαι απόλυτα βέβαιος ότι το θέμα της Ένωσης αποτελεί την πιο διασπαστική και δυναμικά την πιο εκρηκτική άποψη του Κυπριακού προβλήματος» (Κρανιδιώτης, 1985: 280-281).

Αυτήν ακριβώς την έκθεση Γκάλο Πλάζα ανασύρει ο Μακάριος αμέσως μετά το Συμβούλιο Στέμματος της 7.5.65 και στις 21.5.65 προτείνει τον ενδοκοινοτικό διάλογο ως αντίβαρο στον ελληνοτουρκικό διάλογο που μόλις ξεκινάει. Λέει μάλιστα για τον τελευταίο ότι

«οποιαδήποτε σχετική διευθέτηση ή συμφωνία μεταξύ των δυο χωρών δε μπορεί για κανένα λόγο να δεσμεύει τη Δημοκρατία της Κύπρου» (Κρανιδιώτης 1985: 325).

Με την περίοδο που κλείνει στο σημείο αυτό η «μικρά δευτέρα Ελλάς» ενηλικιώνεται και χαράσσει τη δική της πορεία σε πλήρη διαφοροποίηση και αντίθεση με το «εθνικόν κέντρον».

Σε μια συγκυρία όπου η Ελλάδα διαρκώς και περισσότερο διατρανώνει την επιθυμία της να λειτουργήσει ως «εθνικόν κέντρον», αποτυγχάνει εξόφθαλμα να επιβάλει τις στρατηγικές της επιλογές στην Ε/Κ πολιτική ηγεσία. Γι' αυτό και η ρήση του Γ. Παπανδρέου «άλλα συμφωνούμεν, και άλλα πράττετε» είναι αξιοσημείωτη όχι ως διαπίστωση διχογνωμιών αλλά ως ένδειξη αδυναμίας.

Ο ελληνικός εθνικισμός έχει πλέον δύο πρόσωπα: από τη μια εμφανίζεται ως αλυτρωτική ελληνική στρατηγική και από την άλλη ως αντιτουρκικής πολιτική, ως Ε/Κ στρατηγική «πλήρους ελληνοποίησης» της Κύπρου. Αυτή η τελευταία, καίτοι μέχρι στιγμής νικηφόρα, δεν κατόρθωσε να αποκτήσει κανένα έγκυρο μονιμότερο σύμμαχο ούτε πλέον καν την Ελλάδα, αναστάτωσε τις στρατηγικές ισορροπίες στη Ν.Α. πτέρυγα του ΝΑΤΟ και προκάλεσε την Τουρκία αναφορικά με τη δυνατότητα της να λειτουργεί φερέγγυα ως προστάτης των εθνικών της ομάδων εκτός κρατικής επικράτειας, δίνοντας μ' αυτό τον τρόπο ζωή στις διατάξεις εκείνες των Συμφωνιών που ακριβώς επιδίωκε να αχρηστεύσει.

Έτσι λοιπόν ενώ στην ιστορική αυτή στιγμή η Ε/Κ στρατηγική έχει

καταγράψει μια σειρά σημαντικές νίκες στο εσωτερικό μέτωπο, έχει όμως ταυτόχρονα εγκυμονεί μια δυναμική που είναι ανεξέλεγκτη και δεν αντιστοιχεί απαραίτητα στις δικές της προθέσεις και στοχεύσεις. Μια λοιπόν και το μοναδικό ουσιαστικό της στήριγμα είναι το συμπαγές και η συνοχή του εσωτερικού Ε/Κ μετώπου, αυτό θα είναι και το επίδικο αντικείμενο της πάλης των διαφόρων ιστορικών τάσεων στην περίοδο που έρχεται.

3. «Ο άγνωστος πόλεμος Αθηνών -Λευκωσίας»¹⁰ (Ιούνιος 1965 - Ιούλιος 1974).

3.1 Η ήττα της ελληνικής αντεπίθεσης (Ιούνιος 1965 - Δεκέμβριος 1967)

Το μπλοκάρισμα της προοπτικής της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα από τη μακαριακή στρατηγική είχε σαν αποτέλεσμα να προσανατολιστεί η ελληνική εξωτερική πολιτική στην αναζήτηση μιας λύσης για το Κυπριακό ερήμην της κυπριακής ηγεσίας, με απευθείας συνεννόηση με την Τουρκία. Παρά την πολιτική κρίση, που μέχρι το φθινόπωρο του 1965 οδηγεί σε διαδοχικές κυβερνήσεις και τελικά στην κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου (η οποία θα παραμείνει στην εξουσία μέχρι το Δεκέμβριο του 1966), η νέα γραμμή του απευθείας ελληνοτουρκικού διαλόγου προωθείται χωρίς ενδοιασμούς απ' όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις, παράλληλα με την υπονόμευση του Μακαρίου από τις ενωτικές ομάδες, τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες και την ελληνική Μεραρχία που, κατά παράβαση των διεθνών Συνθηκών, είχε εγκατασταθεί στην Κύπρο από το 1964. Από τη μεριά του ο Μακάριος διερευνά μέσω ΟΗΕ τη δυνατότητα διακοινοτικών συνομιλιών και προσπαθεί να ακυρώσει τον ελληνοτουρκικό κλοιό που διαφαίνεται να τον απειλεί ασφυκτικά.

Εντούτοις την περίοδο αυτή μέχρι τις αρχές του 1966 (συνομιλίες Αθήνας 28 Ιαν. - 4 Φεβρ. 1966) η κάθε πλευρά περιορίζεται περισσότερο στο να ανιχνεύσει τις προθέσεις του «αντιπάλου». Έτσι θα ακούσουμε πάλι το Μακάριο να μιλάει για ένωση, υποστηρίζοντας ότι «δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι θα φθάσουμε στο ποθητό τέρμα»,¹¹ ενώ ο Τσιριμώκος θα πει ότι «το Κυπριακό ζήτημα δεν αποτελεί

¹⁰ Η φράση ανήκει στον Ν. Κρανιδιώτη: «Ο άγνωστος πόλεμος Αθηνών -Λευκωσίας», το Βήμα 3.5.1987 και 17.5.1987.

¹¹ Θυμίζουμε ότι λιγότερο από ένα χρόνο πριν, τον Μάρτιο του 1965, ο Μακάριος εκθείαζε την έκθεση Γκάλο Πλάζα υποστηρίζοντας ότι «μια λύση του Κυπριακού προβλήματος βασισμένη σ' αυτή την

ελληνοτουρκική διαφορά». (Κρανιδιώτης 1985 Α' σ. 354). Το τελικό πολιτικό ανακοινωθέν των συνομιλιών Μακαρίου - ελληνικής κυβέρνησης θα περιέχει μια γενική αναφορά στην ένωση και στον ελληνοτουρκικό διάλογο, θα κάνει μνεία στο διακοινοτικό διάλογο Ελληνοκυπρίων (Ε/Κ) και Τουρκοκυπρίων (Τ/Κ) καθώς και στην ανάγκη «να ενταθούν οι επαφές μεταξύ ελληνικών και κυπριακών υπηρεσιών... δια την προετοιμασία της μελέτης των εκ της Ενώσεως μελλοντικών προβλημάτων». (Κρανιδιώτης 1985 Α' σ. 358). Όμως αυτή η φαινομενική σύμπνοια δεν μπορεί να αποκρύψει το γεγονός ότι παρά τη στιγμιαία αυτή ανακωχή οι δισταγμένες στρατηγικές συνεχίζουν να καταλαμβάνουν τις θέσεις τους για την κατοπινή αναμέτρηση. Ο Μακάριος εξακολουθεί να στιγματίζει τη διαγραφόμενη ένωση με ανταλλάγματα προς την Τουρκία (π.χ. εκμίσθωση από την Τουρκία μιας στρατιωτικής βάσης στην Κύπρο) ως «διχοτόμηση» και από κοινού με τον Γεωρκάτζη προσπαθούν να απομονώσουν στην Κύπρο τον Γρίβα και τους ενωτικούς. Η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται αποφασισμένη να προωθήσει το σκηνικό του «εθνικού διχασμού» στην Κύπρο, γεγονός που ως ένα βαθμό δημοσιοποιείται στη δίκη του ΑΣΠΙΔΑ το Νοέμβριο του 1966.

Το ξεκαθάρισμα των αντιθέσεων έρχεται με δυο επιθετικές ελληνικές πρωτοβουλίες. Η ελληνική κυβέρνηση χωρίς καμιά προσυνηννόηση αναθέτει το Μάρτη του 1966 την αρχιστρατηγία όλων των κυπριακών στρατευμάτων στο Γρίβα με στόχο να ελέγξει πλέον στρατιωτικά το νησί. Ο Μακάριος απορρίπτει την υπαγωγή της εθνοφρουράς στο Γρίβα (16.3.66) και υποβάλλει όρους για τη συμμετοχή Ελλήνων αξιωματικών στην Εθνοφρουρά (21.3.66), πράγμα το οποίο απορρίπτει η ελληνική κυβέρνηση. Στις 11.4.66 παραιτείται ο υπουργός εξωτερικών Η. Τσιριμώκος πράγμα που οδηγεί σε ανεπιτυχή πρόταση δυσπιστίας στις 19.4.66. Το ζήτημα παραμένει άλυτο και μένει ανοιχτό στη δυναμική των συσχετισμών, όμως στην ουσία η Εθνοφρουρά περνά στη δικαιοδοσία της ελληνικής κυβέρνησης και του Γρίβα. Σαν δεύτερη ενέργεια προωθείται η νέα φάση ελληνοτουρκικού διαλόγου Τούμπα Τσακλαγιαγκίλ, που ξεκινάει στις Βρυξέλλες τον Ιούνιο του 1966 και διεξάγεται με βάση το πλαίσιο της «ένωσης με ανταλλάγματα» μέχρι το Δεκέμβριο 1966. Για τις συζητήσεις αυτές χαρακτηριστικό είναι το κείμενο του Μνημονίου των Παρισίων της 17.12.66. Το ζήτημα τώρα είναι ότι το Μνημόνιο αυτό, που ενέχει θέση γενικού διαγράμματος μιας «συμπεφωνημένης λύσης», ανασύρει πάλι το νήμα που είχε κοπεί με την απόρριψη των σχεδίων Άτσεσον. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η έκθεση θα ήταν προς το συμφέρον και των δυο κοινοτήτων».

δυναμική της ελληνοτουρκικής προσέγγισης (που αποτελεί όρο για τη συνοχή της Ν.Α. πτέρυγας του ΝΑΤΟ) παραμερίζει πάλι τα όποια εμπόδια είχαν παρεμβληθεί από την Ε/Κ στρατηγική. Η κατάσταση μάλιστα εμφανίζεται τώρα ευνοϊκότερη. Οι Τούρκοι δέχονται στη διερευνητική φάση των νέων αυτών συνομιλιών ως βάση για συζήτηση την παραχώρηση της βρετανικής βάσης της Δεκέλειας και κάποιας μορφής αυτοδιοίκηση για τους Τ/Κ.

Η απάντηση του Ε/Κ μετώπου ακολουθεί την πεπατημένη: Για να αντιπαρατεθεί στη εχθρική στάση της Εθνοφρουράς και τον Γρίβα παραγγέλλει όπλα από την Τσεχοσλοβακία για να εξοπλίσει την Αστυνομία και να δημιουργήσει έτσι αντίβαρο στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις. Η άφιξη τους στην Κύπρο στα τέλη Νοέμβρη γίνεται (εκούσια;) γνωστή με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ζήτημα τόσο με την Ελλάδα όσο και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Αν συγκρίνουμε την παρούσα ενέργεια με τις προηγούμενες θα δούμε ότι βρίσκεται μέσα στη γενική φιλοσοφία της Ε/Κ - μακαριακής στρατηγικής: να επιτύχει ένα ευνοϊκότερο στρατιωτικό συσχετισμό δυνάμεων στο εσωτερικό της Κύπρου με τον εξοπλισμό των πιστών στον Μακάριο δυνάμεων και να δυσχεράνει τον ελληνοτουρκικό διάλογο με την έγκαιρη (ή «άκαιρη») γνωστοποίηση της ύπαρξής τους.

Ο Ν. Κρανιδιώτης θα μας μεταφέρει επ' αυτού ότι ο Δ. Μπίτσιος, διευθυντής του διπλωματικού γραφείου του βασιλιά, του

«αποκάλυψε, ότι η Κυβέρνηση και τα Ανάκτορα ήταν θορυβημένα γιατί ο Αρχιεπίσκοπος με τη στάση του στα τσεχοσλοβακικά όπλα, κινδύνευε να ανατρέψει τον ελληνοτουρκικό διάλογο, ο οποίος εκείνη τη μέρα (17.12.66) επρόκειτο να είναι (...) αποφασιστικός, στη συνάντηση που είχαν στο Παρίσι ο Ιωάννης Τούμπας και ο Ιχσάν Τσακλαγιαγκίλ» (Κρανιδιώτης 1985 Α' σ. 390).

Παρά τις προθέσεις αυτές, η επιτυχία του Μακαρίου είναι και αυτή τη φορά μερική: τα όπλα παραδίνονται στην Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ μετά από τουρκική απαίτηση, η ελληνική θέση εξασθενίζει έναντι της Τουρκίας, όμως, η πιθανότητα συμφωνίας δεν απομακρύνεται. Για το τελικό ναυάγιο των ελληνοτουρκικών συνομιλιών θα απαιτηθεί επιπλέον η εκβιαστική στάση του Μακαρίου στο Συμβούλιο του Στέμματος στις 6 Φλεβάρη 1967.

«Πότε θα ήρχοντο τα όπλα δεν ήξευρα. Ήτο ατύχημα, ότι έφθασαν τα όπλα

παραμονάς συγκλήσεως του Συμβουλίου Ασφαλείας δια το Κυπριακόν, της συγκλήσεως του ΝΑΤΟ, της συναντήσεως των δύο υπουργών Εξωτερικών [...] Η Ελληνική Κυβέρνησις διετύπωσε παράπονα, διατί να μη ενημερωθή. Ειλικρινώς δεν ήτο σκόπιμος η αποσιώπησις [...] Κατά Νοέμβριον επέρασα από εδώ. Δεν το είχαν όμως καθόλου σχεφθή, δεν συνέβη δε και κανείς να μου είπει κάτι, δια να σκεφθώ να ενημερώσω την Κυβέρνησιν» (Μακάριος στο Σ. Στέμματος 6/2/67, Κρανιδιώτης 1985 Α': 405).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη σύσκεψη αυτή διαπιστώνεται για μια ακόμα φορά πόσο πολιτικά απομονωμένος είναι ο Μακάριος. Όλοι οι εκπρόσωποι των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων συμφωνούν στο Συμβούλιο του Στέμματος για την αναγκαιότητα συνέχισης του ελληνοτουρκικού διαλόγου, παρότι φυσικά διατυπώνουν κάποιες διαφορετικές αποχρώσεις αναφορικά με τα πιθανά του αποτελέσματα. Αντίθετα ο Μακάριος διαχωρίζει πλήρως τη στάση του, ζητώντας την άμεση διακοπή του διαλόγου και διαφωνώντας με το σύνολο του ελληνικού πολιτικού κόσμου:

«Η Κύπρος δεν εξουσιοδοτεί την Ελληνική Κυβέρνησιν να συνέχισι τον διάλογον. Αν επιμένη να τον συνέχισι ας το κάνει άνευ της δικής μας εξουσιοδοτήσεως (...) Εφ' όσον άπαντες οι μετάσχοντες του Συμβουλίου αρχηγοί των Κομμάτων έχουν την γνώμην ότι ο διάλογος πρέπει να συνεχισθή, δεν δύνομαι μόνος εγώ να αντιταχθώ εις την συνέχισίν του, υπό τον όρον, όμως, ότι ούτος θα συνεχισθή με βάσιν την Ένωσιν, αποκλειόμενης της διοικητικής ή οποιασδήποτε άλλης μορφής διχοτομήσεως της Νήσου» (Κρανιδιώτης 1985 Α': 406).

Είναι λοιπόν προφανές ότι ο Μακάριος βρίσκεται σε γραμμή ολομέτωπης σύγκρουσης με το σύνολο του πολιτικού κόσμου της Ελλάδας, ενώ παράλληλα έχει χάσει πλέον και τη δυνατότητα να παρουσιάζει την πολιτική του ως απόρροια των «εθνικών πόθων και επιδιώξεων»:

«Η πρόοδος η οποία επετεύχθη κατά την συνάντησιν αυτήν Ελλάδας και Τουρκίας είναι η εξής: Όπως θα ενθυμήσθε κατά την περίοδον του αγώνος της ΕΟΚΑ, (η Τουρκία) ηγωνίζετο δια το ήμισυ της Κύπρου. Βραδύτερον η συζήτησις εγένετο με το σχέδιο Άτσετον δια το 1/5 της Κύπρου. Σήμερον εφθάσαμεν εις το σημείον οι Τούρκοι να συζητούν περί ενώσεως και να ζητούν την βάσιν της Δεκέλειας η οποία ως γνωστόν κατέχεται από τους Βρετανους. Η βάσις της Δεκέλειας είναι (...)

ολιγότερον του 1% του εδάφους της Κύπρου». (Ι. Τούμπας στο Σ. Στ. 6.2.67 στο Γ. Κρανιδιώτης 1984: 340).

Έτσι ο Μακάριος μπορεί να πέτυχε μια ντε φάκτο αδρανοποίηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στην περίοδο αυτή, με την κατηγορηματική του άρνηση στην προοπτική της «συμπεφωνημένης λύσης», εφόσον η ελληνική ηγεσία γνώριζε ότι χωρίς τη συγκατάθεση του καμιά ελληνοτουρκική συμφωνία δεν θα ήταν εφαρμόσιμη.

Όμως παράλληλα η στάση του δημιούργησε στην ελληνική πολιτική ηγεσία την πεποίθηση ότι ήταν αναγκαίο να ανατραπούν πλέον τα δεδομένα στην Κύπρο. Ο Γ. Παπανδρέου θα εκμυστηρευθεί στον Ν. Κρανιδιώτη μετά το Συμβούλιο Στέμματος:

«Είμαι απελπισμένος για το Κυπριακό. Εκείνο που δεν βλέπω είναι απλώς ο τρόπος και ο χρόνος ελεύσεως της καταστροφής» (Κρανιδιώτης 1985 Α': 408).

Στις σχέσεις Αθήνας Λευκωσίας ακολουθεί μια σύντομη περίοδος αναμονής και αυτό δεν επηρεάζεται από το ότι την υπηρεσιακή κυβέρνηση Παρασκευόπουλου διαδέχεται η κυβέρνηση Κανελλόπουλου ΕΡΕ και τέλος η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967. Εντούτοις, η εγκαθίδρυση της δικτατορίας, σε μια συγκυρία που είναι πλέον καταγραμμένη η σύγκρουση ανάμεσα στην ελληνική και την Ε/Κ στρατηγική, συνιστά αντικειμενικά μια πρόσθετη απειλή για τον Μακάριο. Τώρα υπάρχει περισσότερος χώρος για «πολιτικό βολонταρισμό» και παράτολμα εγχειρήματα, πράγμα που η μακαριακή στρατηγική επισημαίνει αμέσως, επιδιώκοντας να διαμορφώσει απέναντι στην Ελλάδα μια στάση ηπιότερη στη μορφή - για να δίνει λιγότερες αφορμές συγκρούσεων - και σκληρότερη στην ουσία.

Έτσι ενώ η χούντα συνεχίζει την πολιτική διαλόγου των προκατόχων της (συνάντηση Οικονόμου Γκούρα και Τσακλαγιαγκίλ στο Λουξεμβούργο 21.5.67) και ενθαρρύνει τους ενωτικούς και γριβικούς στην Κύπρο, ο Μακάριος φροντίζει να υποδηλώσει και συμβολικά την ενότητα του Ε/Κ μετώπου με το ομόφωνο ψήφισμα της Βουλής στις 26.5.67, που επιβεβαιώνει τον αγώνα, «μέχρις ότου ο αγών αυτός ευωδοθή δια της άνευ ενδιαμέσου τινός σταθμού ενώσεως ενιαίας και ολοκλήρου της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος», (υπογραμμίσεις δικές μας Τ.Κ. και Γ.Μ., Κρανιδιώτης 1985 Α' σ. 431). Είναι όμως φανερό ότι η πορεία αυτή διαγράφει τα

πλαίσια μιας αναπόφευκτης σύγκρουσης που υποδηλώνεται και από την ελληνική πλευρά με τη κυβερνητική δήλωση της 1.7.67, που τονίζει τα εξής:

«Όταν αρχίζουν εθνικοί αγώνες αποφασιστικής σημασίας, οι πρώτοι προσπάθειαι στρέφονται προς την εκκαθάρισιν του εσωτερικού μετώπου... Εις την περίπτωσιν της Κύπρου τα ανθενωτικά αυτά στοιχεία δεν είναι μόνον οι κομμουνισταί και οι συνοδοιπόροι [...] υπάρχει και μια κατηγορία, δήθεν ενωτικών, περιλαμβάνουσα όσους προβάλλουν τόσον ανεδαφικούς όρους και αποτρεπτικές προϋποθέσεις, ώστε η Ένωσις να καθίσταται προβληματική [...] Δυστυχώς μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και πρόσωπα κατέχοντα ανωτάτας θέσεις εις την πολιτείαν και επηρεάζοντα την ηγεσίαν του Κυπριακού λαού» (Κρανιδιώτης 1985 Α': 433).

Ενώ με αφορμή τις παραπάνω δηλώσεις δημιουργείται κλίμα σύγκρουσης με φήμες πραξικοπήματος, ο Μακάριος χρησιμοποιεί την πολιτική συγκυρία στην Κύπρο που συνίσταται σε όξυνση του διακοινοτικού κλίματος και σε (καθοδηγούμενες) ταραχές για να θωρακισθεί απέναντι στις ελληνικές στρατιωτικές πρωτοβουλίες: Επισημαίνει ότι κάθε ελληνική παρέμβαση στα εσωτερικά της Κύπρου, θα άπτεται ταυτόχρονα και των τουρκικών συμφερόντων, μια που εμπλέκει μέσω των ταραχών και τους Τ/Κ. Το πραξικόπημα στην Κύπρο για ανατροπή του Μακάριου που σίγουρα ήταν στα κεφάλια μερικών αρμόδιων στην Αθήνα, θα σήμαινε ελληνοτουρκική εμπλοκή. Η επιτυχημένη αυτή Ε/Κ ενέργεια έχει δυο άμεσα αποτελέσματα: (α) την άμεση εκτόνωση της κρίσης Ελλάδας - Κύπρου με την επίσκεψη Παπαδόπουλου στην Λευκωσία στις 9.8.1967 και (β) την αναζωπύρωση του ελληνοτουρκικού διαλόγου με τη συνάντηση Κόλλια-Ντεριμέλ στον Έβρο στις 9 και 10 Σεπτέμβρη 1967, που όμως στην τροποποιημένη ισορροπία δυνάμεων (καθώς δηλαδή, πρώτα απ' όλα, η Τουρκία αντιλαμβανόταν πλέον ότι ο «ακήρυχτος πόλεμος» Αθηνών - Λευκωσίας υπόσκαπτε την ελληνική στρατηγική για Ένωση) οδηγήθηκε σε αποτυχία.

Κατά συνέπεια, η πρώτη αυτή φάση των πρωτοβουλιών της δικτατορίας, που θέλησε να εκμεταλλευθεί το στοιχείο του αιφνιδιασμού και τη βουλευσιαρχική ευχέρεια ενός καθεστώτος έκτακτης ανάγκης κατέληξε μέσα από την ανάπτυξη των υπαρκτών αντιφάσεων στην εξασθένιση της ελληνικής θέσης και στην πλήρη επικράτηση της μακαριακής γραμμής, παρά τον έλεγχο, από τη μεριά της Ελλάδας του στρατιωτικού μηχανισμού του κυπριακού κράτους. Φαίνεται, λοιπόν ότι η από

την πλευρά της Ελλάδας αδυναμία ελέγχου της εσωτερικής Ε/Κ πολιτικής σκηνής έφερε στο προσκήνιο παντοδύναμη τη μακαριακή ανεξαρτησιακή γραμμή. Η νίκη αυτή όμως έμελλε να έχει και συνέχεια. Πρόκειται για τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανάκληση της ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο τον Νοέμβριο του 1967.

Όπως είναι συνηθισμένο, για μια σημαντική εξέλιξη μπορεί να βρεθεί μια αφορμή που είναι ανάξια λόγου. Ένα συνηθισμένο επεισόδιο σε ένα μικρό χωριό, τους Αγ. Θεοδώρους στα υψώματα Κοφίνου, πήρε διαστάσεις πολεμικής επιχείρησης. Μερικά στοιχεία όμως είναι εδώ ενδιαφέροντα, όπως τα περιγράφει η αναφορά του ΟΗΕ για τα επεισόδια, η οποία συμπεραίνει:

«Το μέγεθος της επιχείρησης και η ταχύτητα με την οποία πραγματοποιήθηκε αποδεικνύουν ότι η Εθνοφρουρά είχε προσχεδιάσει την επιχείρηση». (Κρανιδιώτης 1985 Α': 454 υποσημ. 53).

Σε άσχετο χρόνο και προειδοποιώντας τον ΟΗΕ μόλις 25 λεπτά πριν, οι Ε/Κ επιχείρησαν αστυνομικές περιπόλους στο από τους Τ/Κ ελεγχόμενο χωριό, παρουσία του Γρίβα και μάλιστα κατ' επανάληψη στις 14 και 15 Νοέμβρη, μέχρις ότου προκλήθηκε το επεισόδιο και οι ελληνικές δυνάμεις με τεθωρακισμένα και βαρύ οπλισμό κατέλαβαν το χωριό στις 16.11.67. Η κρίση που προκλήθηκε ήταν άμεση, με τους Τούρκους να ζητούν την αποχώρηση των Ελλήνων από το χωριό. Είναι ακόμα χαρακτηριστικό ότι παρά την έκκληση του Κόλια στον Μακάριο να δώσει εντολή για άμεση αποχώρηση του Γρίβα, ο

«Αρχιεπίσκοπος απάντησε ότι η σχετική διαταγή προς τον Γρίβα έπρεπε να προέλθει από την ίδια την ελληνική κυβέρνηση, η οποία είχε δώσει προκαταβολικά την έγκριση της γι' αυτές τις επιχειρήσεις» (Κρανιδιώτης Α' 1985: 475), πράγμα που έγινε στις 16.11.67.

Στη συνέχεια ακολούθησε η γνωστή μείζων κρίση, που οδήγησε στα πρόθυρα του ελληνοτουρκικού πολέμου, προκάλεσε τη μεσολάβηση των ΗΠΑ, την ανάκληση του Γρίβα στην Αθήνα, και τέλος εκτονώθηκε με την ανάκληση της Μεραρχίας στην Αθήνα.

Με βάση όσα υποστηρίζει ο επίσημος απολογητής της μακαριακής πολιτικής, ο Νίκος Κρανιδιώτης, γίνεται σήμερα αποδεκτό ότι τα γεγονότα της Κοφίνου

σχεδιάστηκαν και εκτελέστηκαν μετά από απόφαση και εντολή της ελληνικής κυβέρνησης. Κι αυτό παρότι τις ημέρες εκείνες η ελληνική κυβέρνηση προωθούσε την πολιτική των ελληνοτουρκικών συνομιλιών ερήμην της Κύπρου, για εξεύρεση μιας «συμπεφωνημένης λύσεως» στο Κυπριακό, πολιτική που τορπιλίστηκε από τα γεγονότα της Κοφίνου. Η πραγματικότητα βρίσκεται, βέβαια, στον αντίποδα αυτού του ισχυρισμού και μπορεί να αποδειχθεί ευκολότατα ακόμα και από την ειδησεογραφία των κυπριακών εφημερίδων της εποχής. Η ανάμειξη της ελληνικής κυβέρνησης δεν σχετίζεται με την εκκίνηση, αλλά με το σταμάτημα των επιχειρήσεων της Κοφίνου. Έτσι, η κυπριακή εφημερίδα *Αγών* έγραφε στις 17.11.67:

«Η αποχώρησης των δυνάμεών μας εδημιούργησε δυσφορία, όχι μόνον μεταξύ του κοινού, αλλά και εις την Κυβέρνησιν (...) ποιος ευθύνεται δια το φιάσκο; (...) Η Κυβέρνησις της Ελλάδος υποτατέστησε την Κυπριακήν και έδωσεν εντολήν αποχωρήσεως της Εθνοφρουράς». (Παρατίθεται στο *Το Κυπριακό...* 1988: 69).

Στο ίδιο βιβλίο (*Το Κυπριακό ...*) και στις σελίδες 64-71 περιέχεται μια αναλυτική περιγραφή της μακαριακής προβοκάτσιας της Κοφίνου).

Ας έρθουμε τώρα στο ζήτημα της απόσυρσης της ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο μετά την κρίση του Νοεμβρίου 1967. Το προφανές αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι η εξασθένιση της πολιτικοστρατιωτικής θέσης της Ελλάδας στην Κύπρο. Σε αναφορά με τον ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό αυτό λειτουργεί επομένως υπέρ της Τουρκίας και κατ' επέκταση υπέρ των Τ/Κ.¹² Όμως αν μείνουμε μόνο σ' αυτή τη διαπίστωση θα ξεχάσουμε ότι τη στιγμή που ξέσπασαν τα αιματηρά γεγονότα του Νοεμβρίου 1967 η κυρίαρχη αντίφαση στο Κυπριακό δεν ήταν αυτή ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία (βλ. ελληνοτουρκικό διάλογο για «συμπεφωνημένη λύση»), αλλά αυτή ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ε/Κ ηγεσία. Έτσι όταν η μεσολαβητική παρέμβαση Βανς προτείνει την απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων από την Κύπρο και τον αφοπλισμό της Αστυνομίας και της Εθνοφρουράς (σύμφωνα με όσα προβλέπονταν από τις Συμφωνίες Ζυρίχης

¹² Παρότι η παρουσία της Μεραρχίας έδινε την αφορμή στους Τ/Κ να πιέζουν για μια ενεργότερη ανάμειξη της Τουρκίας στην Κύπρο (την οποία - Τουρκία - κατηγορούσαν ότι αθετούσε τις υποχρεώσεις της, που απέρρεαν από τις Συμφωνίες, και άφηνε αβοήθητους τους Τ/Κ απέναντι στο «απαρτχάιντ» που είχαν επιβάλει οι Ε/Κ, τις απελάσεις Τ/Κ ηγετών - π.χ. του Ντεκτάς - από την Κύπρο κλπ), εντούτοις η απομάκρυνση μείωσε αντικειμενικά την πολιτικοστρατιωτική πίεση ενάντια στους Τ/Κ θύλακες.

Λονδίνου), η κυπριακή κυβέρνηση προβάλλει αντιρρήσεις μόνο ως προς τον αφοπλισμό των Ε/Κ σωμάτων, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για την απόσυρση της Μεραρχίας.

Για να αποκομίσει, λοιπόν, κανείς μια σαφή εικόνα της κατάστασης αρκεί να καταγράψει την Ε/Κ στάση που εκφράστηκε στη μεσολάβηση Σ. Βανς, η οποία και κατέληξε στην ανάκληση της Ελληνικής Μεραρχίας στην Ελλάδα.

Είναι ενδεικτικό ότι η Ε/Κ απάντηση στον Βανς σχετικά με την ανάκληση του ελληνικού στρατού στην Ελλάδα (που, ας σημειωθεί, δεν υπήρξε ποτέ επίσημα στην Κύπρο) αναφέρει ότι τα σημεία αυτά

«αφορούν κυρίως τις Κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας και έχουν ήδη γίνει αποδεκτές απ' αυτές... Η Κυπριακή κυβέρνηση... θεωρεί τη συμφωνία αυτή σαν ένα πρώτο βήμα... για τη σταδιακή αποχώρηση όλων των Ενόπλων Δυνάμεων και την πλήρη αποστρατιωτικοποίηση του Νησιού. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι η σταδιακή αυτή αποχώρηση θα έπρεπε να περιλαμβάνει και τα Ελληνικά και τα Τουρκικά αποσπάσματα (ΕΛΔΥΚ και ΤΟΥΡΔΥΚ), γιατί έτσι πιστεύει ότι θα εξυπηρετηθεί καλύτερα η υπόθεση της ειρήνης». (Κρανιδιώτης 1985 Α': 472).

Όσο όμως «ενδοτική» είναι η μακαριακή ηγεσία στο θέμα των ελληνικών δυνάμεων στο νησί, τόσο αδιάλλακτη γίνεται στον αφοπλισμό της Αστυνομίας και της Εθνοφρουράς. Ίσως γιατί έτσι θα εξυπηρετείται καλύτερα «η υπόθεση της ειρήνης». Πράγματι το σημείο αυτό δεν γίνεται αποδεκτό και δεν υπάρχει προφανώς τρόπος να επιβληθεί (χωρίς ανοιχτή εξωτερική επέμβαση).

Με βάση, λοιπόν, την παραπάνω περιγραφή μπορεί κανείς να συναγάγει ορισμένα θεμελιακά συμπεράσματα: Κατ' αρχήν, κρίνοντας από τα αποτελέσματα και μόνο πρέπει να καταγράψουμε όχι απλώς τη διεθνοπολιτική ενίσχυση της Τουρκίας, αλλά κυρίως μια σημαντική νίκη της μακαριακής γραμμής, όταν κατόρθωσε μέσα από μια πορεία που ελίσσόταν ανάμεσα σε πληθώρα σκοπέλων, να ανατρέψει τον εσωτερικό στρατιωτικό συσχετισμό δυνάμεων απομακρύνοντας την ελληνική Μεραρχία αλλά και αποτρέποντας τον αφοπλισμό των Ε/Κ στρατιωτικών δυνάμεων. Η ενέργεια αυτή αποκτά ακόμη μεγαλύτερη αξία αν ληφθεί υπ' όψη ότι έγινε κάτω από συνθήκες που εμπεριείχαν ως πιθανότητα την πρόκληση ελληνοτουρκικού πολέμου. Είναι ακόμα άξιο μνείας πως η μακαριακή πολιτική χειρίστηκε άριστα την πολιτική ανεπάρκεια του Γρίβα όσο και την πολιτική απειρία

της ελληνικής δικτατορίας, που δεν μπόρεσε να προβλέψει πως μια πιθανή αναμέτρηση με τη μακαριακή στρατηγική στη δεδομένη συγκυρία θα ανέτρεπε τα διεθνή ερείσματα της ελληνικής (ενωτικής) στρατηγικής. Έτσι από την αναμέτρηση αυτή βγαίνει διπλά νικητής ο Μακάριος μια και πρώτα αποτρέπει τον ελληνικό στρατιωτικό κλοιό και την πιθανότητα επέμβασης στην Κύπρο, και ύστερα, οξύνοντας τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, εξανεμίζει την προοπτική μιας «συμπεφωνημένης λύσης» και χρεώνει στο λογαριασμό της δικτατορίας την πρώτη αισθητή «εθνική» αποτυχία.

Βλέπουμε λοιπόν τη δικτατορία να δέχεται την πρώτη ιστορική ήττα στη στρατηγική της για ταχεία εκκαθάριση στην Κύπρο από την οποία θα χρειασθεί χρόνια για να ανακάμψει. Η δυσμενής γι' αυτήν ισορροπία θα την αναγκάσει από δω και στο εξής να ζυγίζει διπλά κάθε πρωτοβουλία της και να αφίσταται θεαματικών ενεργειών. Ο στόχος της ένωσης που θα έδινε μια εθνική αναβάθμιση στο στρατιωτικό καθεστώς φάνηκε πλέον μακρινός κι ανέφικτος, μια και είχε κύρια να αντιμετωπίσει μια ιδιαίτερα αποτελεσματική μακαριακή αντίσταση μια και, πλέον - σαν συνέπεια του προηγούμενου - τη διεθνοπολιτική ισχυροποίηση της Τουρκίας.

Ο Μακάριος τώρα θα πει (12.1.68):

«Αν και η ένωση είναι ένας στόχος ευκαίσιος, δεν είναι πια εφικτός. Οι Κύπριοι πρέπει να το καταλάβουν αυτό και να συνεχίσουν να αγωνίζονται για την πραγματοποιήσιμη λύση που είναι η ανεξαρτησία της Κύπρου» (Γ. Κρασιδιώτης 1984 σ. 179).

Το λόγο που επιτρέπει να διακηρύσσεται κάτι παρόμοιο θα μας τον πει ο Τούρκος υπ. εξωτερικών. Ι. Τσιακλαγιαγκίλ:

«... Η αποχώρηση των Ελληνικών δυνάμεων έχει εκμηδενίσει μια στρατιωτική παρουσία, που θα μπορούσε να οδηγήσει βίαια στην Ένωση... έχει μεταβάλλει την ισορροπία δυνάμεων... αποτελεί πλέον μια σημαντική εξέλιξη σχετικά με την τελική λύση» (Κρασιδιώτης 1985 Α': 493)

Όσο και αν το παραπάνω λέγεται από τουρκική σκοπιά, και αναφέρεται στα νόμιμα «εθνικά δίκαια» των Τ/Κ, θα ισχυριστούμε ότι διατηρεί την εγκυρότητα του ως εκτίμηση και αναφορικά με τους Ε/Κ (την Ε/Κ ηγεσία). Μήπως για «βίαιη ένωση» δεν θα επρόκειτο αν πραγματοποιούταν η «συμπεφωνημένη λύσις» από κάποια από

τις κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις (ή και τη δικτατορία) της τετραετίας '63-'67; Γι αυτό και η Ε/Κ στρατηγική αντικρίζει τώρα πια - δηλαδή κάτω από το νέο συσχετισμό δυνάμεων - τις μελλοντικές εξελίξεις χωρίς βιασύνη και εγκαινιάζει τη νέα περίοδο που διαγράφεται με πρωτοβουλίες συντήρησης των δυνάμεων και υπεράσπισης του status quo.

Ο Μακάριος θα ζητήσει τις «καλές υπηρεσίες» του γ.γ. του ΟΗΕ για την επίλυση του Κυπριακού, και στην κατεύθυνση αυτή θα προσπαθήσει να αναζωπυρώσει το διακοινοτικό διάλογο. Όμως κάθε νικηφόρα έκβαση υπόκειται πάντα, στην πιθανότητα της ανατροπής της σαν αποτέλεσμα της ενότητας των αντιφάσεων που συμπυκνώνει. Στη συγκυρία του τέλους του 1967 η μακαριακή στρατηγική δεν φαίνεται να απειλείται πλέον άμεσα από τις «συμπεφωνημένες λύσεις», που στην προηγούμενη περίοδο προωθούσε το ελληνικό κράτος. Όμως η «ολοκλήρωση» της «δευτέρας Ελλάδος» εμποδιζόταν ακόμη από την αντίσταση που εξακολουθούσε να προβάλλει ο τουρκοκυπριακός πληθυσμός του Νησιού.

Πραγματικά, η Τ/Κ κοινότητα ήταν κάτι παραπάνω από ένα πόνι στη διεγκυστίδα των στρατηγικών ισορροπιών ανάμεσα στο ελληνικό κράτος και τους Ε/Κ. Στις 29.12.67 η Τ/Κ ηγεσία ανακήρυξε την «Τουρκοκυπριακή Προσωρινή Διοίκηση», που οργάνωσε τους Τ/Κ πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά και λειτούργησε ως αντίβαρο στην προσπάθεια των Ε/Κ να τους υποβιβάσουν (καταργώντας τελειωτικά τις συνθήκες Ζυρίχης - Λονδίνου) σε απλό μειονοτικό πληθυσμό χωρίς πρόσβαση στο κράτος και τη δημόσια διοίκηση. Αυτός ο πολιτικός οργανισμός λειτούργησε μακροπρόθεσμα ως η πολιτική προϋπόθεση για τον εκούσιο εθνικό διαχωρισμό των κοινοτήτων και για την πολιτική χειραφέτηση της τουρκοκυπριακής κοινότητας στο Νησί.

Από την άλλη, η ήττα της Αθήνας τον Νοέμβρη - Δεκέμβρη του 1967 δεν σημαίνει και ότι εγκαταλείφθηκε η ελληνική στρατηγική για ένωση. Αντίθετα, στη νέα περίοδο η ελληνική στρατηγική θα περάσει μέσα από την ανοικτή υπονόμευση του Μακαρίου στο εσωτερικό της Κύπρου, διαδικασία που τελικά θα οδηγήσει στην εκρηκτική όξυνση τόσο των εσωτερικών όσο και των διεθνοπολιτικών αντιφάσεων του Κυπριακού.

3.2. Η ανοικτή αντιπαράθεση (Ιανουάριος 1968 - Αύγουστος 1973)

Στις αρχές του 1968 έχει πλέον διαμορφωθεί ένα ριζικά νέο ως προς την

προηγούμενη περίοδο σκηνικό γύρω από το Κυπριακό, με βασικά χαρακτηριστικά την εκτόνωση της απειλητικής ελληνικής πίεσης (με την ανάκληση των ελληνικών στρατευμάτων στην Αθήνα) και την ανακήρυξη της χωριστής Τ/Κ διοίκησης της Κύπρου. Οι «καλές υπηρεσίες» του γ.γ. του ΟΗΕ που ζητά η μακαριακή ηγεσία, συνδυάζονται με ένα σχετικό άνοιγμα προς τους Τ/Κ στο εσωτερικό μέτωπο: ο αποκλεισμός των θυλάκων αίρεται σταδιακά από τις 4.1.1968 και τον Ιούνιο του 1968 αρχίζουν οι διακοινοτικές συνομιλίες με βάση τις προτάσεις του Μακάριου της 12ης Μάρτη 1968, που στα ουσιαστικά τους μέρη ακολουθούσαν τα 13 σημεία του 1963. Ταυτόχρονα ο Μακάριος εγκαινιάζει την καινούργια αυτή περίοδο με μια συμβολική κίνηση που επικυρώνει την πολιτική νίκη του: την επανεκλογή του στην Προεδρία της Δημοκρατίας στις 24.2.1968.

Ο κεντρικός αρμός γύρω από τον οποίο αρθρώνονται οι βασικές πολιτικές κινήσεις της επόμενης εξαετίας μέχρι το 1973 είναι το ζήτημα του διακοινοτικού διαλόγου με επίκεντρο το χαρακτήρα της τοπικής Τ/Κ διοίκησης. Οι στόχοι των δυο μερών είναι σαφώς αποκλίνοντες, με το Μακάριο και τους Ε/Κ να επιζητούν την, ντε γιούρε αναγνώριση της παντοκρατορίας τους στο κράτος και τους Τ/Κ να επιδιώκουν κάποιου τύπου χωριστή διοίκηση. Είναι εμφανές, ότι ο Μακάριος χωρίς την πίεση των Αθηνών δεν έχει καμία βία για να φθάσει σε μια συμφωνία: η κατοχή από τους Ε/Κ (80% του πληθυσμού) του 95% του εδάφους του Νησιού, η διατήρηση της διεθνώς αναγνωρισμένης κυβέρνησης της Κύπρου, ο περιορισμός των Τ/Κ σε θύλακες με έκταση το 5% του εδάφους, η ανάγκη να χρησιμοποιείται ο διακοινοτικός διάλογος σαν χαρτί για τη διαμόρφωση ευνοϊκότερων συσχετισμών σε αναφορά μάλιστα με τις πιθανολογούμενες μελλοντικές πιέσεις και εκβιασμούς εκ μέρους της δικτατορίας, ωθούν τη μακαριακή στρατηγική στο να επιλέξει την οδό της συνεχούς παρακώλυσης και καθυστέρησης των συνομιλιών. Η στάση αυτή συνιστά μια «συνετή» αντιμετώπιση των αντιφάσεων της συγκυρίας, καθώς η Αθήνα επείγεται να «κλείσει» το ζήτημα (μια και η θέση της στο στρατηγικό πλέγμα της περιοχής, που είχε πρόσφατα κλονισθεί, θα αναβαθμιζόταν αισθητά με μια συναινετική λύση), προοπτική που θα καταργούσε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την Ε/Κ παντοκρατορία στην Κύπρο. Ο εσωτερικός διακανονισμός, από την άλλη, δεν θα μπορούσε να βασίζεται στην πλήρη πολιτική περιθωριοποίηση των Τ/Κ. Αντίθετα θα αποτελούσε το αποτέλεσμα ενός νέου διακοινοτικού συμβιβασμού και θα δημιουργούσε πρόσφορο έδαφος για την ελληνοτουρκική προσέγγιση, πράγμα που με τη σειρά του θα επέσυρε το φάσμα της συγκυριαρχίας - με την μια ή την άλλη μορφή - της

Ελλάδας και της Τουρκίας στην Κύπρο. Άρα ο όρος για την επισφαλή, βέβαια, κυριαρχία της μακαριακής στρατηγικής («δευτέρα μικρά Ελλάς») στην Κύπρο είναι για την επόμενη περίοδο η εσωτερική Ε/Κ και Τ/Κ ισορροπία στο (θετικό για τους Ε/Κ) status quo, χωρίς τον «οριστικό διακανονισμό» που μπορεί και να σήμαινε την απαρχή περιπετειών για τους Ε/Κ.

Ολοκληρώνοντας το γενικό αυτό περίγραμμα ας σημειώσουμε την αντίφαση που το σχήμα αυτό συνεπάγεται: Πράγματι, ενώ από τη μια η «διακοινοτική εκκρεμότητα», δηλαδή η διατήρηση του status quo στην Κύπρο είναι ένα καλό όπλο για την παρακώλυση της «συμπεφωνημένης λύσης» και τη διαιώνιση της πολιτικής περιθωριοποίησης των Τ/Κ από την άλλη, ταυτόχρονα, η διατήρηση ενός ανοιχτού προβλήματος προκαλεί διαρκώς την Ελλάδα και την Τουρκία για επέμβαση, είτε προς επιδίωξη του αδύνατου συμβιβασμού, είτε προς αποτροπή ενός «απευκταίου εθνικού υποβιβασμού».

Ήδη από την πρώτη φάση των διακοινοτικών συνομιλιών φάνηκε ότι οι διαφορές μπορούσαν να γεφυρωθούν σε συντομότατο χρόνο καθώς η ασφυκτική πίεση στους Τ/Κ τους οδηγεί σε σημαντικές υποχωρήσεις: τον Ιούλιο του 1968 που έληξε η πρώτη φάση, οι Τ/Κ δέχτηκαν το ενιαίο των δικαστηρίων, την εγκατάλειψη των χωριστών πλειοψηφιών και τη μείωση του ποσοστού συμμετοχής τους στη Δημόσια Διοίκηση, εμμένοντας μόνο στη χωριστή τοπική διοίκηση και στο θεσμό του Αντιπροέδρου. Στις επόμενες φάσεις το σημείο διαφωνίας επικεντρώθηκε απλά και μόνο στην αυτόνομη τοπική διοίκηση. Ήδη τον Φεβρουάριο 1969, με τη λήξη της δεύτερης φάσης των διακοινοτικών, οι συνομιλητές Κληρίδης και Ντενκτάς σε κοινή δήλωση τους διατύπωναν «συγκρατημένη αισιοδοξία», μια και υπάρχουν βάσεις συμφωνίας στα περισσότερα των ζητημάτων. Όμως ήδη από την πρώτη φάση φάνηκε καθαρά ότι συμφωνία θα μπορούσε να συναφθεί μόνο αν το συνολικό πλαίσιο των συσχετισμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Κύπρο ήταν διαφορετικό. Αντίθετα από τον ισχυρισμό ότι οι συνομιλίες

«προσέκρουσαν σταθερά στο θέμα της τοπικής διοίκησης και σιγά σιγά αποτελεματώθηκαν, και, μέσα στο πλέγμα των διεθνών γεγονότων και των δυσμενών για την ελληνική πλευρά εξελίξεων, εκφυλίστηκαν σε ένα ανιαρό και στάσιμο διάλογο» (Κρανιδιώτης 1985 Α': 524),

η πραγματικότητα είναι διαφορετική: παρά τη δυνατότητα να οδηγηθεί σε συμφωνία,

ο διάλογος συντηρήθηκε στο τέλμα με στόχο όχι τόσο την επικυριαρχία πάνω στους Τ/Κ που είχαν αρχίσει να κάμπτονται, όσο τη διατήρηση των διεθνών ισορροπιών και την απόκρουση των ελληνικών πιέσεων και τάσεων χειραγώγησης της Ε/Κ στρατηγικής μέσα από την παράταση της εσωτερικής (διακοινοτικής) εκκρεμότητας. Στην πρώτη αυτή περίοδο τη θέση ισχύος κατέχει ο Μακάριος,

«Πάντως από μίαν κακήν λύσιν προτιμώ την σημερινήν κατάστασιν, εφ' όσον βεβαίως θα διατηρηθή η ειρήνη. Έχομεν ήδη μίαν καθαρώς Ελληνικήν Κυβέρνησιν εις την Νήσον. Οι Τούρκοι δεν μετέχουν της Κυβερνήσεως. Δια τούτο φρονώ, ότι δεν πρέπει να σπεύσωμεν». (Ο Μακάριος στην Αθήνα 2.9.1968, Κρανιδιώτης 1985 Α': 551).

ενώ η δικτατορία περιορίζεται σε απλές διαμαρτυρίες για την παρελκυστική Ε/Κ τακτική:

«Επισημαίνει πάντως ότι η Κυπριακή Κυβέρνηση με το να μην εφαρμόζει πλήρως την αποφασισθείσαν γραμμήν, ούτε δε να προτείνει σαφώς ετέραν τοιαύτην, αναδέχεται σοβαρωτάτας ευθύνας, τας οποίας η Β. Κυβέρνησις δεν είναι διατεθειμένη να συμμερισθεί» (Μνημόνιο της Ελλην. Κυβέρνησης 27.11.68, στο Κρανιδιώτης 1985 Α' σ. 521522).

Στην τρίτη φάση των συνομιλιών από το 1969 μέχρι τον Αύγουστο 1970 οι αντιθέσεις αμβλύθηκαν με περιστολή των αρμοδιοτήτων του Αντιπροέδρου και μοναδικό ουσιαστικό σημείο διαφωνίας την ύπαρξη ή μη κεντρικής Τ/Κ τοπικής διοίκησης μη υπαγόμενης στην Ε/Κ εξουσία. Η τέταρτη φάση των συνομιλιών από το Σεπτέμβριο 1970 μέχρι το Σεπτέμβριο 1971, παρά τη διαφαινόμενη πιθανότητα επίτευξης συμφωνίας, οδηγήθηκε σε πλήρες αδιέξοδο μια και στο παιχνίδι των διακρατικών συσχετισμών την περίοδο αυτή εγγράφηκε και η παράλληλη όξυνση, ήδη από το 1968, των αντιθέσεων Κύπρου-Ελλάδας.

Η όξυνση αυτή άρχισε με την απόπειρα Παναγούλη για δολοφονία του Παπαδόπουλου τον Αύγουστο του 1968, που το κυπριακό διαβατήριο του και το κυπριακής προέλευσης εκρηκτικό υλικό χρεώθηκε στον υπουργό Π. Γεωρκάτζη, γνωστό δεξιό και ενωτικό παράγοντα και τον οδήγησε στην παραίτηση. Χωρίς να θέλουμε να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες, η παραίτηση Γεωρκάτζη και οι εξελίξεις που την ακολούθησαν δημοσιοποιούν την ανοικτή σύγκρουση Αθήνας - Λευκωσίας. Η Αθήνα εκλαμβάνοντας την κωλυσιεργία του Μακαρίου στο διακοινοτικό διάλογο

ως προσπάθεια αναβολής και ως εκ τούτου υπονόμησης της όποιας προοπτικής «συμπεφωνημένης λύσης» αποφασίζει να πάρει την πρωτοβουλία των κινήσεων: Τόσο για την αναθέρμανση της ελληνοτουρκικής (και διακοινοτικής) συνεννόησης, όσο και για την υπονόμηση του Μακαρίου.

Η υπονόμηση του Μακαρίου κινείται αρχικά σε συνωμοτικό επίπεδο, με σημείο καμπής τη δολοφονική απόπειρα εναντίον του Αρχιεπισκόπου το Μάρτη του 1970. Στη συνέχεια προσλαμβάνει όμως το χαρακτήρα της πολιτικής αντιπαράθεσης με την άφιξη του Γρίβα στην Κύπρο και την ανάληψη απ' αυτόν της ηγεσίας της ΕΟΚΑ Β' (1971), την υπόδειξη της ελληνικής κυβέρνησης προς τον Μακάριο να παραιτηθεί (Ιανουάριος 1972), την κίνηση των τριών Μητροπολιτών (Κερύνειας, Κιτίου και Πάφου), οι οποίοι επίσης ζητούν την παραίτηση του Μακαρίου και τη διοργάνωση το Φλεβάρη του 1972 πραξικοπήματος για την ανατροπή του Μακαρίου, το οποίο ακυρώνεται την τελευταία στιγμή.

Η δημοσιοποίηση της σύγκρουσης Αθήνας-Λευκωσίας δημιουργεί αρχικά κάποια αποτελέσματα κλονισμού της συνοχής του μακαριακού μετώπου στην Κύπρο. Γρήγορα όμως γίνεται σαφές ότι η πολιτική στρατηγική του ελληνικού κράτους δεν αποκτά ουσιαστικά ερείσματα στην Κύπρο. Αποκτά, λοιπόν, η στρατηγική αυτή όλο και περισσότερο το χαρακτήρα μιας «ξένης επέμβασης», η οποία έχει ως βασικούς φορείς της τους Έλληνες αξιωματικούς της Εθνοφρουράς. Η εξέλιξη της εσωτερικής πολιτικής συγκυρίας στην Ελλάδα οδηγεί έτσι αρχικά στην προσωρινή αναστολή της στρατηγικής για υπονόμηση και ανατροπή του Μακαρίου (περίοδος φιλελευθεροποίησης Μαρκεζίνη) και στη συνέχεια στην όξυνση της σύγκρουσης μέχρι την τελική αναμέτρηση (περίοδος Ιωαννίδη). Ας δούμε όμως αναλυτικότερα την εξέλιξη των γεγονότων στην Κύπρο από τις αρχές του 1969 και μετά.

Η έλλειψη σαφούς προοπτικής επίλυσης του Κυπριακού από τον Μακάριο και η προσπάθεια διατήρησης απλώς και μόνο του status quo δεν λειτουργούν υπέρ της εσωτερικής συνοχής του μακαριακού μετώπου. Ο Μακάριος διαπιστώνει τις νέες αυτές τάσεις και προκρίνει τη δημιουργία κομμάτων στο εσωτερικό της «εθνικόφρονος» (δηλαδή πέραν του ΑΚΕΛ) παράταξης για να εξαναγκάσει τις διάφορες πολιτικές μερίδες να λειτουργούν φανερά.

- Το Φεβρουάριο του 1969 ιδρύονται 4 νέα κυπριακά κόμματα,¹³ όμως το

¹³ Πρόκειται για το «Ενιαίο Κόμμα» του Γλαύκου Κληρίδη, την Ενιαία Δημοκρατική Ένωση Κέντρου (ΕΔΕΚ) του Βάσου Λυσσαρίδη, τη φιλομακαριακή «Προοδευτική Παράταξη» του Οδυσσέα Ιωαννίδη και το «Προοδευτικό Κόμμα» του Νίκου Σαμψών.

πεδίο ανταγωνισμού που προκύπτει είναι πρόσφορο και για τη μυστική υπονομευτική δράση κατά του Μακάριου. Η στρατηγική της δικτατορίας είναι πολύμορφη, και εκτείνεται από τη στήριξη μυστικών οργανώσεων όπως το «Εθνικό Μέτωπο», που λειτουργεί τρομοκρατικά από την άνοιξη του 1969, μέχρι την εξύφανση συνωμοσιών ενάντια στον Μακάριο όπου φαίνεται να πρωτοστατεί ο Π. Γεωρκάτζης (που στη ουσία εξουδετερώθηκε από το Μακάριο το 1968) με τις πολυσχιδείς «ενωτικές» και ακροδεξιές διασυνδέσεις του. Την ίδια περίοδο η δικτατορία χρησιμοποιεί και τα επίσημα κανάλια διαμαρτυριών και απειλών για να πείσει τους Ε/Κ να μη κωλυσιεργούν στις διακοινοτικές συνομιλίες, χωρίς όμως να πετύχει κανένα αποτέλεσμα. Η συνωμοτική δράση κορυφώνεται στις αρχές του 1970 με τις βομβιστικές ενέργειες του «Εθνικού Μετώπου» ενώ την ίδια εποχή λαμβάνουν χώρα και κάποιες μυστικές συνεννοήσεις Κληρίδη - Ντενκτάς κατά την απουσία του Μακάριου σε ταξίδι. Τέλος εκδηλώνεται η ανεπιτυχής δολοφονική απόπειρα κατά του Μακάριου το Μάρτη του 1970. Λίγο αργότερα δολοφονείται ο Π. Γεωρκάτζης σε μυστηριώδεις συνθήκες ενώ υποτίθεται ότι προσπαθούσε να διαφύγει. Στη συνέχεια η δράση του «Εθνικού Μετώπου» ατόνησε ενώ τον Ιούνιο του 1970 οι οργανώσεις του αυτοδιαλύθηκαν.

Εκείνο που διαφάνηκε από την περίοδο αυτή είναι ότι η αντιπαράθεση Μακάριου και δικτατορίας από το 1968 μέχρι το 1970 κινήθηκε κυρίως σε συνωμοτικά πλαίσια. Βέβαια, η Κύπρος προσφερόταν ιδιαίτερα ως θέατρο μιας παρόμοιας στρατηγικής και τα χτυπήματα ήταν ισάριθμα και ισοδύναμα από κάθε πλευρά. Η απουσία πολιτικής εναλλακτικής λύσης στη μακαριακή στρατηγική δυσχέρανε όμως το ελληνικό εγχείρημα, μια και η δυνατότητα ελιγμών του Μακάριου στο Ε/Κ πολιτικό σκηνικό ήταν τεράστια: ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Γεωρκάτζης μέσα σε διάστημα μικρότερο των 2 ετών φέρεται από την επίσημη προπαγάνδα αναμειγμένος σε απόπειρα κατά του Παπαδόπουλου στην Ελλάδα και στην απόπειρα κατά του Μακάριου στην Κύπρο. Εκείνο που μένει βέβαια είναι ότι η (υποτιθέμενη) συμμετοχή του στην πρώτη απόπειρα του στερεί το κρατικό χρίσμα για τις πρωτοβουλίες του, ενώ η (πάλι υποτιθέμενη) συμμετοχή του στη δεύτερη και η (σκοτεινή) δολοφονία του στερεί τους «ενωτικούς» από μια ηγετική φυσιογνωμία, ακροδεξιών προδιαγραφών και «εθνικής αποδοχής». Και μόνο το γεγονός ότι μετά τη δολοφονία του ανασύρεται από την πολιτική ναφθαλίνη ο Γρίβας ως ηγετική φυσιογνωμία δείχνει το δυσαναπλήρωτο κενό που αποτέλεσε η απουσία του στην προσπάθεια για εναλλακτική λύση στη Μακαριακή παρουσία και στρατηγική. Είναι

πια φανερό ότι οι βουλευτικές εκλογές του Ιουλίου 1970 (ΑΚΕΛ 39,80%, Ενιαίον Κόμμα 25,50%, Προοδευτική Παράταξις 17,90%, ΕΔΕΚ 13,40%), απλά καταγράφουν την αδιάσειστη μακαριακή υπεροχή όταν η μη εξασφάλιση πλειοψηφίας από κανένα κόμμα επιβεβαιώνει και πάλι τον Μακάριο ως ρυθμιστή της πολιτικής κατάστασης. Το μακαριακό μέτωπο διατηρεί τελικά τη συνοχή του (Ενιαίον Κόμμα, Προοδευτική Παράταξις και ΕΔΕΚ) και πάνω σ' αυτή τη συνοχή εξοστρακίζονται και πάλι οι προσπάθειες της δικτατορίας για υπονόμηση του Μακαρίου, για επηρεασμό της έκδοσης των διακοινοτικών συνομιλιών κλπ. Η ελληνική χούντα αντιλαμβάνεται ότι η τακτική των συστάσεων, των απειλών και των πιέσεων παραμένει τελικά αναποτελεσματική.

Αυτό τελικά οδηγεί τη δικτατορία στη χάραξη μιας νέας γραμμής που συμπυκνώνεται στο εμπιστευτικό σημείωμα του υπ. εξωτερικών Ξανθόπουλου-Παλαμά της 21ης Ιουλίου 1971 γύρω από τα δύο σημεία:

(α) την υπαγωγή της Κύπρου στο «εθνικόν κέντρον»,

(β) την ανοιχτή αντιπαλότητα και την ανοιχτή προσπάθεια ανατροπής του Μακαρίου.

Η πρώτη κατεύθυνση συνεπάγεται τη στενή παρακολούθηση των διακοινοτικών συνομιλιών προκειμένου να ακυρωθεί η παρελκυστική τακτική του Μακαρίου. Τον Οκτώβριο του 1971 αποφασίστηκαν οι «ενισχυμένες διακοινοτικές συνομιλίες» με συμμετοχή Ελλήνων και Τούρκων εμπειρογνομόνων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ που άρχισαν τον Ιούλιο του 1972, ενώ αναβίωσε και ο απευθείας ελληνοτουρκικός διάλογος, με τη συνάντηση Ολτσάϋ - Παλαμά στη Λισσαβόνα τον Ιούνιο του 1971. Η δεύτερη κατεύθυνση συνάγεται από την εκτίμηση ότι ο Μακάριος ήταν αδύνατο να πεισθεί να συνταχθεί με τις επιλογές του «εθνικού κέντρου».

Τον Σεπτέμβριο του 1971 ο Γρίβας αρχίζει σε συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση την ανατρεπτική δράση της παράνομης οργάνωσης «ΕΟΚΑ-Β'», η οποία σε μεγάλο βαθμό επανδρώνεται από Έλληνες αξιωματικούς της Εθνοφρουράς. Παράλληλα η δραστηριότητα αυτή καλύφθηκε πολιτικά και από τη νόμιμη ενωτική οργάνωση «Επιτροπή Συντονισμού Ενωτικού Αγώνος» (ΕΣΕΑ) και από τις αντιμακαριακές εφημερίδες, που ενώ η επιρροή τους δεν ξεπερνά αισθητά τον περιθωριακό χώρο των ακροδεξιών οργανώσεων, εντούτοις σε συνδυασμό με την ελλαδική πίεση αποτελούν πλέον ένα μη αμελητέο προγεφύρωμα για τα σχέδια ανατροπής του Μακαρίου που εκπονούνταν στην Αθήνα.

Ενδεικτικό για την αποτελεσματικότητα του προγεφυρώματος αυτού είναι μια

νέα υπόθεση τσεχοσλοβακικών όπλων, που προορίζονταν για την Αστυνομία, και ο Μακάριος είχε παραγγείλει με πρόσχημα την άμυνα του Νησιού ενάντια στην «τουρκική επιθετικότητα». Κατ' αρχήν η ίδια η αναγκαιότητα εξοπλισμού υποδηλώνει κάποιες αλλαγές στους συσχετισμούς, και στη συνέχεια η ακύρωση από τον Γρίβα και την Ελληνική Κυβέρνηση της παραλαβής του οπλισμού αυτού δείχνουν κάποια απτά αποτελέσματα της νέας δυναμικής.

Μάλιστα, με αφορμή τα τσεχοσλοβάκικα όπλα η δικτατορία αξίωσε ανασχηματισμό της κυβέρνησης που να «αντιπροσωπεύει όλον το εθνικόφρονα κόσμον της Νήσου», καθώς και τον περιορισμό του Αρχιεπισκόπου στα «αυστηρώς εκκλησιαστικά του καθήκοντα».

Η κρίση αυτή κορυφώνεται στις 12 Φλεβάρη 1972 με την άρνηση του Μακαρίου να συμμορφωθεί, αλλά και με την επίκληση των συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου και του δικαιώματος επέμβασης που απέρρεε απ' αυτές από τη μεριά της δικτατορίας. Στις 14 Φλεβάρη 1972 αποτράπηκε την ύστατη στιγμή ελληνική επέμβαση («πραξικόπημα») στην Κύπρο και προς τα τέλη του μήνα ο Μακάριος δέχθηκε να παραλάβει τα όπλα ο ΟΗΕ για «προσωρινή φύλαξη». Στις 2 Μαρτίου 1972, οι μητροπολίτες Πάφου, Κιτίου και Κερύνειας ζήτησαν την παραίτηση του Μακαρίου από το προεδρικό αξίωμα, με το επιχείρημα ότι οι «ιεροί κανόνες» απαγορεύουν την κατοχή κοσμικών αξιωμάτων από τον Αρχιεπίσκοπο. Οι σχέσεις ελληνικής και κυπριακής κυβέρνησης περιορίστηκαν στα απολύτως αναγκαία με προνομιακό συνομιλητή της δικτατορίας το Γλαύκο Κληρίδη. Ενδεικτικό της ασφυκτικής πίεσης που υφίσταται ο Μακάριος την περίοδο αυτή είναι ότι για να κερδίσει χρόνο συναντά με δική του πρωτοβουλία τον Γρίβα και προσποιείται διάθεση συνδιαλλαγής μαζί του.

Τέλος, στις 16 Ιουνίου 1972 ορκίζεται η νέα κυβέρνηση, η οποία ικανοποιεί εν μέρει τις απαιτήσεις των Αθηνών με την απουσία Κυπριανού, αλλά δεν περιέχει ακραιφνείς γριβικούς. Με την υποχώρησή του αυτή ο Μακάριος επιδιώκει την εκτόνωση της άμεσης διαμάχης του με τη δικτατορία, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερη άνεση την επίθεση των μητροπολιτών, που ενώ κλιμακώνουν τις ενέργειες τους όλο το 1972 και προβαίνουν στην τυπική «καθαίρεση» του Μακαρίου στις 8.3.1973, δεν αποκτούν λαϊκό έρεισμα.

Τελικά, κατά την περίοδο της προσωρινής «ανακωχής» στον πόλεμο Αθηνών Λευκωσίας το καλοκαίρι του 1973, οι μητροπολίτες εγκαταλείπονται ακόμα και από το καθεστώς των Αθηνών, για να αντικατασταθούν τελικά από τον Μακάριο.

Μάλιστα θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι το περί τον Μακάριο εσωτερικό μέτωπο ενισχύθηκε και από την υπέρ των μητροπολιτών παρέμβαση του γ.γ. του ΝΑΤΟ Λούνς τον Ιούλιο του 1972 που με τον τρόπο του «έχρισε» τη μακαριακή στρατηγική αντιιμπεριαλιστική, παρά το γεγονός ότι η ΕΣΣΔ σταθερά αρνιόταν να υποστηρίξει τη μακαριακή χωριστική πολιτική που υποβίβαζε τους Τ/Κ σε μειονότητα.

Όλο το 1972 ο Γρίβας ασχολήθηκε με την οργανωτική ανάπτυξη της ΕΟΚΑ-Β'. Όμως παρά την οργανωμένη επίθεση ενάντια στον Μακάριο, η στρατηγική που αυτός ο τελευταίος ακολουθούσε φάνηκε ιδιαίτερα ευέλικτη. Πρώτα στέρησε από την Κυβέρνηση της Αθήνας τη δυνατότητα ανοιχτής πολεμικής εναντίον του, με την παράδοση των τσεχοσλοβάκικων όπλων στον ΟΗΕ και τον κυβερνητικό ανασχηματισμό. Ύστερα περιθωριοποίησε τους μητροπολίτες και ακύρωσε στην πράξη την καθαίρεση του.

Και, τέλος, προκήρυξε για το Φλεβάρη του 1973 εκλογές τις οποίες κέρδισε ως μοναδικός υποψήφιος. Μπροστά στη συντονισμένη δράση των ερεισμάτων της δικτατορίας για την ανατροπή του απόδειξε και πάλι την πολιτική του ηγεμονία στο εσωτερικό της Ε/Κ κοινωνίας και την απουσία εναλλακτικής προς αυτόν λύσης, ενώ ταυτόχρονα έσπρωχνε το Γρίβα στην οδό της τρομοκρατίας χωρίς ουσιαστική λαϊκή υποστήριξη πέρα από το στρατιωτικό μηχανισμό.

«“Τελείωσα με τους Μητροπολίτες” μου είπε μόλις με είδε. “Μένει τώρα ο Γρίβας. Έχω όμως σημαντικές πληροφορίες και στοιχεία από άνθρωπο δικό τους, που σύντομα θα μας οδηγήσουν στην εξάρθρωση της ΕΟΚΑ Β' και την πάταξη της παρανομίας”» (ο Μακάριος προς τον Ν. Κρανιδιώτη τον Ιούλιο 1973, Κρανιδιώτης 1985 Β': 223).

Η τακτική της ένοπλης βίας κράτησε και το 1973 με κορύφωση την απαγωγή από τον Γρίβα του υπουργού δικαιοσύνης Χρίστου Βάκη και την υποβολή πολιτικών όρων (νέες «γνήσιες» εκλογές, αμνηστία, παραίτηση Μακαρίου είτε από το προεδρικό είτε από το εκκλησιαστικό αξίωμα) για την απελευθέρωση του.

Ο Μακάριος δεν υποχώρησε στα αιτήματα της ΕΟΚΑ-Β, η οποία ένα μήνα μετά απελευθέρωσε τον Βάκη.¹⁴

¹⁴ Η σχετική δήλωση του Μακαρίου έχει ως εξής: «Υπάρχουν εις την ιστορίαν παραδείγματα στρατιωτικών ανδρών, οίτινες δι' ορισμένων πράξεων των απεδείχθησαν ανάξιοι της στρατιωτικής τιμής και της αποστολής των. Δεν υπάρχει όμως προηγούμενον, εις την ελληνικήν ιστορίαν, κατά το

Η απομόνωση της ΕΟΚΑ Β΄ στην Κύπρο αλλά και η «εκεχειρία» της περιόδου Αυγούστου-Νοεμβρίου 1973 οδήγησε τελικά τη δικτατορία να αποκηρύξει το Γρίβα στις 29.8.73, τον ίδιο να υποστείει τη δράση του και την ΕΟΚΑ Β΄ να διχασθεί πάνω στην ακολουθητέα στρατηγική (γύρω στο Νοέμβρη του 1973). Εντούτοις, ένα τμήμα της ΕΟΚΑ Β΄ θα συνεχίσει (παρά τη διαφοροποίηση της ελληνικής κυβέρνησης) τη δράση του.

Παράλληλα, όλη την περίοδο από τον Ιούνιο του 1972 επαναλήφθηκε χωρίς διαφοροποιήσεις το σκηνικό των προηγούμενων διακοινοτικών συνομιλιών, παρά την παρουσία Έλληνα και Τούρκου εμπειρογνώμονα. Η «ενισχυμένη» μορφή των συνομιλιών δεν στάθηκε δυνατόν να αλλάξει το σκηνικό, παρά τις πιέσεις, μια και πέρα από επουσιώδεις μετασχηματισμούς οι παράμετροι ήταν περίπου ίδιες: η μακαριακή γραμμή εξακολουθούσε να συνδυάζει το στόχο για κρατική παντοδυναμία των Ε/Κ με το στρατηγικό της παιχνίδι με την Αθήνα και τον Γρίβα, ενώ η Τ/Κ πλευρά βλέποντας την εσωτερική διαμάχη Ελλάδας και Ε/Κ, με τον σχεδόν ανοιχτό εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των δυο μερίδων εκμεταλλευόταν τη συγκυρία για να θέτει το στρατηγικό της στόχο: τη χωριστή κεντρική Τ/Κ διοίκηση. Ταυτόχρονα, ο Κληρίδης φαίνεται ότι διαφοροποιείται ανοικτά από τους μακαριακούς χειρισμούς στο διακοινοτικό ζήτημα, μια και εγκαταλείπει τη θέση του Ε/Κ συνομιλητή και λειτουργεί πλέον ως πιθανή μεταμακαριακή εφεδρεία, ιδιαίτερα μετά τις συνομιλίες που έχει στην Αθήνα τον Απρίλη του 1973. Όμως οι διακοινοτικές συνομιλίες περιέρχονται στο τέλος αυτής της περιόδου σε ουσιαστική νέκρωση παρά το γεγονός ότι τυπικά διαρκούν μέχρι τον Ιούλιο του 1974.

3.3 Μια σύντομη εκχειρία Σεπτέμβριος · Νοέμβριος 1973

Η ουσιαστική αποτυχία των κινήσεων υπονόμησης του Μακαρίου στην Κύπρο συμπίπτει χρονικά με τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα: Την πολιτική κρίση της δικτατορίας ήδη από τις αρχές του 1973, τον προσανατολισμό της προς τη λύση της «φιλελευθεροποίησης» και τελικά τον σχηματισμό της «πολιτικής» κυβέρνησης Μαρκεζίνη. Στο νέο πολιτικό πλαίσιο η συνωμοτική δράση για την ανατροπή του Μακαρίου υπονομεύει το προφίλ της «κοινοβουλευτικής δημοκρατίας», με το οποίο

οποίον στρατιωτικός οιοδήποτε βαθμού κατέφυγεν εις την μέθοδον της απαγωγής και ομηρείας πολιτικών ανδρών δια την εξυπηρέτησιν οιοδήποτε σκοπού. Μελανόν στίγμα ατιμίας θα παραμένη η τοιαύτη πράξις του στρατηγού Γρίβα εις τας σελίδας της ελληνικής ιστορίας».

επιχειρούσε πλέον η χούντα να παρουσιαστεί στη διεθνή κοινή γνώμη. Πολύ περισσότερο που οι πρωτοβουλίες της στην Κύπρο (μέσα από την πολιτική απομόνωση των ανατρεπτικών κινήσεων) προσλάμβαναν, όπως ήδη είπαμε, όλο και περισσότερο το χαρακτήρα μιας «ξένης επέμβασης».

Η χούντα αποφασίζει να κηρύξει λοιπόν «εκεχειρία» στον πόλεμο της εναντίον του Μακαρίου και να επιδιώξει και πάλι μια διεθνοπολιτική επίλυση του Κυπριακού με βάση την πάγια θέση του ελληνικού κράτους από τη δεκαετία ήδη του 1950 για «ένωση με ανταλλάγματα προς την Τουρκία».

Τον Αύγουστο του 1973 η ελληνική κυβέρνηση αποκηρύσσει τη δράση του Γρίβα και της ΕΟΚΑ-Β', όπως ήδη αναφέραμε. Δυο μήνες αργότερα ο πρωθυπουργός Μαρκεζίνης επαναφέρει την πρόταση της «συμπεφωνημένης λύσης» (ένωση με ανταλλάγματα). Όμως τώρα η μεταβολή της συγκυρίας ως προς το παρελθόν είναι τόσο ριζική, που τα «ανταλλάγματα» δεν είναι δυνατόν να είναι πλέον ούτε δευτερεύοντα ούτε επουσιώδη (π.χ. η «παραχώρηση» στην Τουρκία της βρετανικής βάσης της Δεκέλειας, όπως είχε γίνει αποδεκτό κατά τον ελληνοτουρκικό διάλογο του 1965-66): Η δημοσιοποίηση και όξυνση της διαμάχης Ελλάδας και Ε/Κ από τη μια μεριά (δηλαδή η εναντίωση των τελευταίων στην ένωση), και η διεθνοπολιτική απομόνωση της ελληνικής χούντας από την άλλη επέτρεπαν στην Τουρκία να μιλάει τώρα για εντελώς άλλου τύπου «ανταλλάγματα», και μάλιστα για «ανταλλάγματα» (δηλαδή για μια αναθεώρηση των συνολικών ελληνοτουρκικών διεθνοπολιτικών συσχετισμών) πριν καν καταστεί δεδομένη ή, ακόμα, εφικτή η ένωση.

Η κυβέρνηση Ετσεβίτ, που προκύπτει από τις εκλογές του Οκτωβρίου 1973 θέτει θέμα υφαλοκρηπίδας (το ελληνικό κράτος από το 1967 παραχώρουσε άδειες γεωτρήσεων για έρευνα υδρογονανθράκων στα διεθνή ύδατα, βλ. Λαπατσιώρας 2019-α, 2019-β), και αμφισβήτησης της ελληνικής επέκτασης του εθνικού εναερίου χώρου στα 10 μίλια από τη μια, και επίλυσης του Κυπριακού σε ομοσπονδιακή βάση από την άλλη. Ο Μαρκεζίνης, μάλλον στη βάση της αδυναμίας του να αντιληφθεί τους μετασχηματισμούς στους διεθνοπολιτικούς συσχετισμούς δύναμης, αποδέχεται την τουρκική πρόκληση για επαναδιαπραγμάτευση των διεθνών ζητημάτων του Αιγαίου ως πιθανό «αντάλλαγμα» σε μια «συμπεφωνημένη λύση» στην Κύπρο. Στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης του τον Οκτώβριο του 1973 θα πει για το Κυπριακό και τα εξής:

«Θα επαναλάβω ότι ο ρόλος της Ελλάδος θα είναι ρόλος οδηγού και όχι ουραγού. Αι εν εξελίξει διαδικασίαι θα στηρίζονται επί εδραίων εθνικών βάσεων χωρίς υποχωρήσεις τοπικών επιδιώξεων και χωρίς κατολισθήσεις Ελληνικών θέσεων. Πλησιάζει δε η ώρα καθ ην *επιβάλλεται η επανεκτίμησης, δια το πρίσματος και του Κυπριακού, των μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας σχέσεων (...)* επί καθολικής βάσεως από της εποχής της Λοζάννης» (αναφέρεται στο Κρανιδιώτης 1985B': 308. Οι υπογραμ. δικές μας, T.K. - Γ.Μ.).

Την ίδια εποχή σε συνέντευξη του στους *Times* του Λονδίνου ο Μαρκεζίνης θα πει:

«Τον Μάιον του 1966 υποστήριξα ότι το Κυπριακόν πρέπει να λυθεί δια διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Έκτοτε δε μετέβαλα γνώμην, και πιστεύω ότι τα γεγονότα με εδικαίωσαν» (Παρατίθεται στο Κρανιδιώτης 1985 B': 309).

Βεβαίως, η διακυβέρνηση Μαρκεζίνη υπήρξε τόσο βραχύβια, ώστε η διάθεσή του να διαπραγματευθεί με την Τουρκία «εφ όλης της ύλης» και μάλιστα «δια του πρίσματος και του Κυπριακού» δεν έπαιξε κανένα απολύτως ρόλο στις μετέπειτα εξελίξεις.

Πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν έτσι κατά την περίοδο αυτή κάποιες πρωτοβουλίες που πάρθηκαν από ορισμένους εκ των πρωταγωνιστών του Κυπριακού, σε αναφορά με τις νέες συνθήκες (ή «ευκαιρίες») που φάνηκαν να δημιουργούνται από την αναστολή της ελληνικής υπονομευτικής δράσης σε βάρος του Μακαρίου. Αναφερόμαστε στην απόπειρα ουσιαστικής επανενεργοποίησης των διακοινοτικών συνομιλιών για τη διαμόρφωση σε συντομότατο χρονικό διάστημα μιας «διακοινοτικής λύσης» στο Κυπριακό. Η απόπειρα αυτή του T/K εκπροσώπου Ρ. Ντενκτάς και του E/K διαπραγματευτή Γλ. Κληρίδη (ο οποίος ενδεχόμενα δρούσε σε σχετική διαφοροποίηση από την επίσημη μακαριακή γραμμή) ενισχύθηκε άτυπα και ανεπίσημα από την αμερικανική κυβέρνηση και ήταν εν γνώσει των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας.

Αποκορύφωμα της άτυπης μεσολαβητικής προσπάθειας των Η.Π.Α. για επιτάχυνση των ενδοκοινοτικών συνομιλιών ήταν το «Σεμινάριο της Ρώμης», δηλαδή μια συζήτηση «ειδημόνων διεθνούς κύρους» με τους Κληρίδη - Ντενκτάς που διοργανώθηκε στη Ρώμη στο διάστημα 19-23 Νοεμβρίου 1973 με αντικείμενο τη

διερεύνηση των δυνατοτήτων επίλυσης του Κυπριακού. Στη συνάντηση συμμετείχαν ως «σύνεδροι» - συνομιλητές των διαπραγματευτών (που εμφανίζονται ως οι κύριοι «εισηγητές» του Σεμιναρίου) - πρώην αξιωματούχοι της διεθνούς πολιτικής από τις Η.Π.Α. (Σάϊρους Βανς, πρώην Υφυπουργός Άμυνας των ΗΠΑ, Λούσιους Μπατλ, πρώην βοηθός Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Φίλιπς Τάλμπωτ, πρώην πρεσβευτής των ΗΠΑ στην Αθήνα),¹⁵ τη Μ. Βρετανία (Μάικλ Στιούαρτ, πρώην πρέσβης του Η.Β. στην Αθήνα), την Ελλάδα (Ε. Αβέρωφ, Δ. Μπίτσιος), την Τουρκία (δύο μέλη της τουρκικής πρεσβείας στη Ρώμη), καθώς και «ουδέτερες προσωπικότητες» (ο Γιουγκοσλάβος διπλωμάτης Βλ. Βέλεμπιτ που προεδρεύει του Σεμιναρίου, καθηγητές Πανεπιστημίου κλπ). Για να μην προσλάβει το «Σεμινάριο» το χαρακτήρα μιας επίσημης μεσολαβητικής προσπάθειας αποφεύγεται η παρουσία του οποιουδήποτε εν ενεργεία κυβερνητικού παράγοντα (οποιασδήποτε χώρας) πέραν των Κληρίδη - Ντενκτάς.

Από το «Σεμινάριο της Ρώμης» (για ό,τι ακολουθεί βλ. Ιγνατίου 1989: 122-124 και 137-157) προκύπτει και πάλι ότι οι διακοινοτικές συνομιλίες θα μπορούσαν άμεσα να καταλήξουν σε μια συμφωνία που να στηρίζεται σε δύο σκέλη:

1) Ενίσχυση (συγκριτικά με τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου) της θέσης των Ε/Κ στην κεντρική κρατική διοίκηση και την κυβέρνηση: Μείωση της συμμετοχής των Τ/Κ στην κυβέρνηση, τη δημόσια διοίκηση και την αστυνομία από 30% σε 20%, κατάργηση του δικαιώματος βέτο και αναπομπής των νόμων που μέχρι τότε κατείχε ο Τούρκος Αντιπρόεδρος, κατάργηση των χωριστών πλειοψηφιών στη Βουλή των Αντιπροσώπων σ' ό,τι αφορά την ψήφιση των νόμων και κατάργηση του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

2) Ενίσχυση της αυτονομίας και αυτοκυβέρνησης της Τ/Κ κοινότητας¹⁶: Χωριστές πλειοψηφίες των Ε/Κ και Τ/Κ βουλευτών για τους κανονισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, αυτονομία των τοπικών αυτοδιοικήσεων από την κεντρική διοίκηση

¹⁵ Η αμερικανική κυβέρνηση δείχνει την περίοδο αυτή να ανησυχεί για τους κινδύνους που εγκυμονεί για τη συνοχή της Ν. Α. πτέρυγας του ΝΑΤΟ η ελληνοτουρκική διαμάχη στην Κύπρο, η οποία θα μπορούσε ακόμα και να οδηγήσει σε ελληνοτουρκική σύρραξη, στην περίπτωση μιας ελληνικής ή τουρκικής επέμβασης στο Νησί. (Βλ. τις παρεμβάσεις του Βανς στο «Σεμινάριο της Ρώμης»)

¹⁶ Αντίστοιχα ενίσχυση και της ασφάλειας των Τ/Κ. Ο Ντενκτάς υποστήριξε επανειλημμένα στο «Σεμινάριο της Ρώμης», ότι «ο πρώτος μας στόχος είναι να είμαστε προστατευμένοι (...). Η εμπειρία που ζήσαμε δυο φορές σε δεκαπέντε χρόνια μου δίνει το δικαίωμα εξ ονόματος της κοινότητάς μου που υπέφερε πολλά, να ζητήσω προστατευτικά μέτρα που να μπορώ να τα παρουσιάσω στην κοινότητα μου».

(η οποία θα ασκεί εντούτοις τον έλεγχο νομιμότητας των τοπικών διοικήσεων) κλπ. (Ανοικτό παρέμενε ακόμα το ζήτημα της σύστασης χωριστών Τ/Κ δήμων στις 5 μεγάλες πόλεις της Κύπρου). Δημιουργία νέων Τ/Κ κοινοτήτων για τους περισσότερους από 25.000 Τουρκοκύπριους που είχαν εκδιωχθεί ή εγκαταλείψει τα χωριά τους και είχαν συγκεντρωθεί στους θύλακες. (Υπολογίζεται ότι με τις διακοινοτικές συγκρούσεις είχαν εκκενωθεί 103 Τ/Κ χωριά). Λήψη μέτρων για μείωση του οικονομικού και εκπαιδευτικού χάσματος ανάμεσα στις δυο κοινότητες. (Το Σεμινάριο εκτίμησε ότι το μέσο κατά κεφαλή ΑΕΠ των Τ/Κ ήταν το 1961 80% και το 1971 50% του μέσου κατά κεφαλή ΑΕΠ των Ε/Κ).

Η πρωτοβουλία της Ε/Κ πλευράς (ή έστω της τάσης Κληρίδη) για προώθηση της λύσης του διακοινοτικού ζητήματος την εποχή αυτή φαίνεται να εδράζεται στην εκτίμηση ότι μια τέτοια συμφωνία δεν θα αποτελούσε τη βάση για μια προσεχή «συμπεφωνημένη λύση» Ελλάδας και Τουρκίας ερήμην της Λευκωσίας, αλλά αντίθετα θα λειτουργούσε ως η νέα αποφασιστική εσωτερική και διεθνοπολιτική παράμετρος που (έστω και με τίμημα κάποιες υποχωρήσεις των Ε/Κ απέναντι στους Τ/Κ στο εσωτερικό μέτωπο ή, καλύτερα, με όπλο αυτές τις υποχωρήσεις) θα καθιστούσε ανέφικτη μια τέτοια «συμπεφωνημένη λύση».

Βέβαια, δυο μέρες μετά το «Σεμινάριο της Ρώμης» ανετρεπόταν η κυβέρνηση Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη από το πραξικόπημα Γκιζίκη Ιωαννίδη. Η νέα ελληνική χούντα θα προσανατολιστεί και πάλι προς την πολιτική υπονόμευσης και ανατροπής του Μακαρίου, και μάλιστα με τους πιο τυχοδιωκτικούς όρους.

Χαρακτηριστικό πάντως του νέου κλίματος που κυριάρχησε κατά τη σύντομη φάση τους «εκεχειρίας» είναι ότι το Νοέμβριο του 1973 ο Μακάριος επισκέφθηκε την Αθήνα για συνομιλίες με τον πρωθυπουργό Μαρκεζίνη.

3.4. Η τελική αναμέτρηση (Δεκέμβριος 1973 - 23 Ιουλίου 1974)

Η χούντα Ιωαννίδη-Γκιζίκη υιοθετεί, λοιπόν, και πάλι την πολιτική ανοιχτής υπονόμευσης του Μακαρίου. Τον Ιανουάριο του 1974 πεθαίνει ο Γρίβας, οπότε την ηγεσία της ΕΟΚΑ Β' αναλαμβάνει ο ταγματάρχης του ελληνικού στρατού Γ. Καρούσος.

Το γεγονός ότι η ΕΟΚΑ Β' καθοδηγείται πλέον εμφανώς από την Αθήνα, μαζί με το ότι η οργάνωση είχε διασπαστεί στην αμέσως προηγούμενη περίοδο, ενώ η κυβέρνηση της Αθήνας είναι στο διεθνές επίπεδο περισσότερο απομονωμένη από

ποτέ, δίνουν την εντύπωση στην κυπριακή ηγεσία ότι μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη νέα απειλή. Εντούτοις, στο εξάμηνο που μεσολαβεί από το Δεκέμβριο του 1973 μέχρι τον Ιούνιο του 1974 η ηγεσία της ΕΟΚΑ Β' καταφέρνει να πετύχει ιδιαίτερα σημαντικά «οργανωτικά» αποτελέσματα: Διαβρώνει την Εθνοφρουρά με μέλη και στελέχη της ΕΟΚΑ Β', ιδιαίτερα στο επίπεδο των κυπρίων εφέδρων αξιωματικών του σώματος. Μεταβάλλεται έτσι ο εσωτερικός συσχετισμός στην Εθνοφρουρά, αφού η ελληνική χούντα δεν ελέγχει πλέον μόνο την ηγεσία της (έλληνες αξιωματικοί που διοικούν και εκπαιδεύουν την Εθνοφρουρά), αλλά αποκτά σημαντικά ερείσματα και στα μεσαία και κατώτερα κλιμάκια της. Θα μπορούσε έτσι να ελέγξει το βασικό αυτό στρατιωτικό σώμα του κυπριακού κράτους στο σύνολο του, και μάλιστα ακόμα και σε μια συγκυρία ανοικτής ρήξης με την κυπριακή κυβέρνηση. Παράλληλα, από το Μάιο του 1974 η ελληνική κυβέρνηση δίνει εντολή στην ΕΟΚΑ Β' να στραφεί και εναντίον των Τ/Κ, εξουδετερώνοντας την ένοπλη άμυνα των θυλάκων τους.

Η Κυπριακή κυβέρνηση αποφασίζει να ανακόψει αυτή την πορεία στρατιωτικού ελέγχου της Κύπρου από την Αθήνα και απαιτεί με απόφαση του υπουργικού συμβουλίου από την ελληνική κυβέρνηση και την (ελληνική) στρατιωτική ηγεσία της Εθνοφρουράς να εξαιρέσει από το σώμα των προς εκπαίδευση εφέδρων αξιωματικών 57 άτομα για τα οποία υπήρχαν στοιχεία ή υπόνοιες ότι συνδέονταν με την ΕΟΚΑ Β'. Απαιτεί επίσης την πλήρη αναδιάρθρωση της Εθνοφρουράς. Την εποχή εκείνη υπηρετούσαν στην Εθνοφρουρά περισσότεροι από 800 Έλληνες αξιωματικοί. Με την αναδιάρθρωση της Εθνοφρουράς που αποφάσισε η κυπριακή κυβέρνηση θα παρέμεναν στην Κύπρο μόνο 100 Έλληνες αξιωματικοί, οι οποίοι θα υπηρετούσαν αποκλειστικά ως εκπαιδευτές. Βλ. *Πόρισμα...*: 56 και 68.

Η ελληνική χούντα αγνοεί το αίτημα της κυπριακής πολιτικής ηγεσίας. Ο Μακάριος θεωρεί τότε ότι έχει τους συσχετισμούς με το μέρος του για να επιχειρήσει με απόλυτα νικηφόρους όρους την οριστική απόκρουση της ελληνικής επέμβασης στην Κύπρο. Τόσο η αφήγηση του Ν. Κρανιδιώτη, όσο και τα στοιχεία που συγκέντρωσε η Εξεταστική Επιτροπή για το «Φάκελο της Κύπρου» πείθουν ότι η Ε/Κ ηγεσία είχε υποτιμήσει τη δυνατότητα της ελληνικής χούντας να επιχειρήσει στη δεδομένη συγκυρία την πραξικοπηματική ανατροπή της κυπριακής κυβέρνησης.

Έτσι, στις 2.7.1974 ο Μακάριος απευθύνει μια επιστολή στο στρατηγό Γκιζίκη, με την οποία, αφού κατηγορεί ευθέως την ελληνική κυβέρνηση ότι

καθοδηγεί την ΕΟΚΑ Β' και επιχειρεί να καταλύσει την κρατική υπόσταση της Κύπρου, του ανακοινώνει την απόφαση του να αναδιαρθρώσει την Εθνοφρουρά, με τη μείωση της στρατιωτικής θητείας στην Κύπρο και την απομάκρυνση των Ελλήνων αξιωματικών. Εξηγώντας την απόφαση της κυπριακής κυβέρνησης να αναδιαρθρώσει την Εθνοφρουρά ο Μακάριος σημειώνει στην επιστολή του προς τον Γκιζίκη:

«Πιθανώς να παρατηρηθή ότι ελάττωσις της δυνάμεως της Εθνικής Φρουράς λόγω συντημήσεως της στρατιωτικής θητείας δεν καθιστά αυτήν ικανήν να ανταποκριθή εις την αποστολήν της εν περιπτώσει εθνικού κινδύνου. Δια λόγους τους οποίους δεν επιθυμώ ενταύθα να εκθέσω δεν συμμερίζομαι αυτήν την άποψιν. Και θα παρεκάλουν όπως ανακληθούν οι στελεχούντες την Εθνικήν Φρουράν αξιωματικοί εξ Ελλάδος» (Πόρισμα...: 68).

Η απόφαση της κυπριακής κυβέρνησης να αναδιαρθρώσει την Εθνοφρουρά θα έβαζε, όπως είναι προφανές, αν πραγματοποιούταν, τέρμα στην ελληνική επέμβαση στην Κύπρο, εφόσον η επέμβαση αυτή δεν θα είχε πλέον άξια λόγου ερείσματα στο εσωτερικό του Νησιού. Η ελληνική χούντα αντέδρασε ακαριαία. Σε συσκέψεις της ηγεσίας της στις 2 και 3 Ιουλίου 1974 αποφασίστηκε η ανατροπή της κυπριακής κυβέρνησης με πραξικόπημα της Εθνοφρουράς και προσδιορίστηκε ο τρόπος και ο χρόνος εκτέλεσης του. Βεβαίως, τα γενικά σχέδια ενός πραξικοπήματος στην Κύπρο είχαν ήδη διατυπωθεί και συζητηθεί από την ηγεσία της χούντας 23 μήνες νωρίτερα.

Το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου στην Κύπρο πέτυχε να ανατρέψει την κυπριακή κυβέρνηση και να θέσει το κυπριακό κράτος υπό τον έλεγχο της Εθνοφρουράς. Δεν κατάφερε όμως να εξουδετερώσει τον Μακάριο, και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να προσλάβει το χαρακτήρα μιας στρατιωτικής επέμβασης της Ελλάδας στο Νησί, εξέλιξη που δεν ήταν, φυσικά, στις προθέσεις των πρωταγωνιστών του.

Η απόδραση του Μακαρίου από το βομβαρδιζόμενο προεδρικό μέγαρο και η διαφυγή του στην Πάφο, η έκκληση του προς τους Κυπρίους για αντίσταση στη χούντα των Αθηνών, έκκληση που απεύθυνε από το ραδιοφωνικό σταθμό της Πάφου, οι συγκρούσεις με την Εθνοφρουρά πιστών στον Μακάριο αστυνομικών μονάδων και ένοπλων ομάδων, και τέλος ο βομβαρδισμός του λιμανιού και του ραδιοφωνικού σταθμού της Πάφου στις 16.7.74 από την ελληνική ακταιωρό «Λεβέντης» μετέτρεψαν το «αστραπιαίο πραξικόπημα» που είχε επιδιώξει ο Ιωαννίδης σε ανοικτή στρατιωτική επέμβαση της Ελλάδας στην Κύπρο. Για να αμβλυωθεί αυτή η

εντύπωση, οι πρωταγωνιστές (κατά την εκτέλεση) του πραξικοπήματος αξιωματικοί της Εθνοφρουράς ορκίζονται μια νέα κυπριακή κυβέρνηση υπό τον Ν. Σαμψών, η οποία δεν ήταν της απόλυτης έγκρισης της ελληνικής χούντας.

Η «νέα κυπριακή κυβέρνηση» ελπίζει στην αμερικανική υποστήριξη, καθώς 3 μέρες μετά τις 15.7.74 η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν έχει πάρει ακόμα θέση για τα γεγονότα στην Κύπρο. Εντωμεταξύ, όμως, ο Μακάριος διαφεύγει στις 16-17/7/74 από την Κύπρο και το απόγευμα της 17ης Ιουλίου συναντάται στο Λονδίνο με τον βρετανό πρωθυπουργό Χ. Γουίλσον, ο οποίος τον διαβεβαιώνει ότι η Μ. Βρετανία εξακολουθεί να τον αναγνωρίζει ως το μόνο νόμιμο Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στις 19.7.74 ο Μακάριος μιλάει στο Σ. Ασφαλείας του Ο.Η.Ε στη Νέα Υόρκη, όπου καταγγέλλει τα γεγονότα στην Κύπρο όχι ως πραξικόπημα, αλλά ως ξένη εισβολή:

«Δεν έγινε επανάσταση εις Κύπρον, η οποία θα ηδύνατο να θεωρηθή ως μία εσωτερική υπόθεσις. Ήτο μια εισβολή, η οποία παρεβίασε την ανεξαρτησίαν και την κυριαρχίαν της Δημοκρατίας. Και η εισβολή συνεχίζεται, εφ' όσον υπάρχουν Έλληνες αξιωματικοί εις Κύπρον (...) Τα γεγονότα εις Κύπρον δεν αποτελούν εσωτερικήν υπόθεσιν των Ελλήνων της Κύπρου. Οι Τούρκοι της Κύπρου επηρεάζονται επίσης. Το πραξικόπημα της Ελληνικής χούντας είναι μια εισβολή, και εκ των συνεπειών της θα υποφέρη όλος ο λαός της Κύπρου: Αμφότεροι Έλληνες και Τούρκοι. (...) Το Συμβούλιον Ασφαλείας πρέπει να καλέση το στρατιωτικόν καθεστώς της Ελλάδος να ανακαλέση εκ Κύπρου τους Έλληνας αξιωματικούς τους υπηρετούντας εις την Εθνικήν Φρουράν και να θέση τέρμα εις την εισβολήν αυτού εις Κύπρον». (Από την ομιλία του Μακαρίου στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, 19.7.1974, Κρανιδιώτης 1985 Β': 393-394).

Δυο μέρες πριν, στις 17.7.73, ο Τούρκος πρωθυπουργός Μπ. Ετσεβίτ φτάνει στο Λονδίνο και ζητάει από τη βρετανική κυβέρνηση να αναλάβει από κοινού με την Τουρκία στρατιωτική δράση, στη βάση της Συνθήκης Εγγύησης, για να αποτραπεί η ελληνική επέμβαση στην Κύπρο. Η βρετανική κυβέρνηση αρνείται την πρόταση της Τουρκίας. Στις 20.7.74 αρχίζει η τουρκική επέμβαση στην Κύπρο με απόβαση στην περιοχή της Κερύνειας και κατάληψη μέχρι τις 22.7.74 μιας στενής λωρίδας εδάφους που συνέδεε την Κερύνεια με τον Τ/Κ τομέα της Λευκωσίας.

Στις 20.7.74 η ελληνική κυβέρνηση κηρύσσει γενική επιστράτευση. Την ίδια μέρα το Συμβούλιο Ασφαλείας του Ο.Η.Ε καλεί όλα τα εμπόλεμα μέρη να

σταματήσουν τις εχθροπραξίες. Με τη μεσολάβηση του Αμερικανού υφυπουργού εξωτερικών Σίσκο ανάμεσα στις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας, συμφωνείται η κατάπαυση του πυρός στην Κύπρο στις 22.7.74. Συμφωνείται επίσης να συγκληθεί στις 25.7.74 τριμερής διάσκεψη (Βρετανίας Ελλάδας Τουρκίας) για το Κυπριακό στη Γενεύη.

Η επιστράτευση επαναφέρει στο ελληνικό στράτευμα την κλονισμένη από την ιωαννινδική κλίκα ιεραρχία του και απομονώνει την ηγεσία της χούντας, ενώ η παρουσία των εφέδρων δημιουργεί εκρηκτικές καταστάσεις στο στράτευμα. Στις 23 Ιουλίου 1974 η ελληνική χούντα καταρρέει και παραδίδει την κυβέρνηση στον Καραμανλή.

Την ίδια μέρα παραιτείται ο Ν. Σαμψών στην Κύπρο και Πρόεδρος ορκίζεται ο Γλαύκος Κληρίδης.

3.5 Γενική αποτίμηση του «πολέμου Αθηνών-Λευκωσίας» (1965-1974)

Η ανάλυση που προηγήθηκε έκανε, νομίζουμε, φανερό ότι οι εξελίξεις στην Κύπρο κατά την περίοδο που εξετάζουμε καθορίστηκαν κατά κύριο λόγο από τη σύγκρουση ανάμεσα σε δυο στρατηγικές:

1) Τη στρατηγική του ελληνικού κράτους, που επεδίωκε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα στη βάση μιας «συμπεφωνημένης λύσης» με την Τουρκία (ένωση με ανταλλάγματα προς την Τουρκία), προοπτική την οποία αποδεχόταν και η Τουρκία μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 1967.

2) Τη στρατηγική της ελληνοκυπριακής (μακαριακής) ηγεσίας για διατήρηση του καθεστώτος ανεξαρτησίας της Κύπρου και παράλληλα «ελληνοποίηση» του Νησιού (αναστολή και κατάργηση των διατάξεων των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου που προέβλεπαν μια κάποια «συγκυριαρχία» Ε/Κ και Τ/Κ, μετατροπή των Τ/Κ σε αμιγώς μειονοτικό πληθυσμό).

Η προσπάθεια του ελληνικού κράτους να υποτάξει την Ε/Κ στρατηγική (που ακύρωνε έμπρακτα την ένωση) διατυπώθηκε με τη μορφή της θέσης για την πρωτοκαθεδρία του «εθνικού κέντρου» και την υποχρέωση των Κυπρίων να αποδέχονται τις επιλογές του. Η επιδίωξη να εξασφαλιστεί η πρωτοκαθεδρία του «εθνικού κέντρου» (να καμφθούν οι Ε/Κ αντιστάσεις) υπήρξε το σταθερό υπόβαθρο της πολιτικής τόσο των κοινοβουλευτικών κυβερνήσεων της περιόδου 1960-67, όσο και της δικτατορίας.

Το «νέο στοιχείο» που εισάγει η χούντα στο Κυπριακό δεν είναι, λοιπόν, μια νέα στρατηγική, αλλά ένας «νέος» τρόπος διαχείρισης της πάγιας ελληνικής στρατηγικής: Με βάση το ότι από τα μέσα ήδη του 1965 είχε γίνει φανερή η διάσταση ανάμεσα στις στρατηγικές της Αθήνας και της Λευκωσίας (μακαριακή προβοκάτσια Κοκκίνων και στη συνέχεια ακύρωση του σχεδίου Άτσεσον), η χούντα αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει τη στρατηγική του «εθνικού κέντρου» με τρόπο πραξικοπηματικό.

Οι ισχυρισμοί, λοιπόν, τόσο της σημερινής επίσημης ελληνικής προπαγάνδας (βλ. το Πόρισμα της Εξεταστικής Επιτροπής της ελληνικής βουλής για το «Φάκελο της Κύπρου») όσο και της αντίστοιχης Ε/Κ προπαγάνδας (βλ. π.χ. την αφήγηση του υμνητή του μακαριακού καθεστώτος Ν. Κρανιδιώτη, 1985 Α΄ και 1985 Β΄), σύμφωνα με τους οποίους η σύγκρουση Αθήνας-Λευκωσίας έλαβε χώρα μόνο κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και υπήρξε απλώς αποτέλεσμα της προσπάθειας των Συνταγματαρχών να ελέγξουν και να καταλύσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς της Κύπρου, αποτελούν μια προσπάθεια να συγκαλυφθούν τα πραγματικά στοιχεία του Κυπριακού: α) Η σύγκρουση ανάμεσα στην ελληνική και την Ε/Κ στρατηγική, β) το Ε/Κ απαρτχάιντ σε βάρος των Τ/Κ, που επιβλήθηκε στην Κύπρο από τις αρχές του 1964 και το οποίο δυναμίτιζε έκτοτε σε μόνιμη βάση τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθιστώντας τελικά εφικτή την τουρκική επέμβαση.

Στην ίδια κατεύθυνση με τη θεωρία αυτή των «αφρόνων αξιωματικών» λειτουργεί και η θεωρία της «προαιώνιας τουρκικής επιθετικότητας», θεωρία που, βέβαια, μέχρι τον Ιούλιο του 1974 απέρριπτε ακόμα και ο ίδιος ο Μακάριος (βλ. π.χ. την επιστολή του προς τον Γκιζίκη στις 2.7.1974).

Η μακαριακή στρατηγική στηριζόταν όπως είπαμε σε δυο σκέλη: εθνικισμός-αντιτουρκισμός και ανεξαρτησία. (Η Κύπρος ήταν σύμφωνα με τον Μακάριο «μια μικρά δευτέρα Ελλάς»). Οι αντιφάσεις αυτής της στρατηγικής χρησιμοποιούνταν ταυτόχρονα και ως τακτική για την προώθηση της. Η περιοδική όξυνση της (ένοπλης) σύγκρουσης με την Τ/Κ κοινότητα δεν στόχευε μόνο να επιτείνει την πολιτική περιθωριοποίηση αυτής της τελευταίας, αλλά χρησιμοποιόταν από τους Ε/Κ και για να υποδαυλίζει τη σύγκρουση Ελλάδας - Τουρκίας κάθε φορά που οι δύο χώρες πλησίαζαν προς μια «συμπεφωνημένη λύση».

Η τακτική αυτή αποδείχθηκε αποτελεσματική μέχρι τα τέλη του 1967. Από τα τέλη όμως της δεκαετίας του 1960, τόσο οι διεθνοπολιτικές εξελίξεις, όσο και η ανοικτή εκδήλωση και όξυνση του «πολέμου» Αθήνας Λευκωσίας καθιστούν πλέον

αδύνατη την αποδοχή από τη μεριά της Τουρκίας μιας «συμπεφωνημένης λύσης», με τον τρόπο που την επεδίωκε το ελληνικό κράτος (ένωση με ανταλλάγματα). Αυτή την αλλαγή των διεθνοπολιτικών και των εσωτερικών συσχετισμών δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ούτε η ελληνική χούντα, ούτε ο Μακάριος.

Η ελληνική χούντα θεωρεί μέχρι το τέλος της περιόδου που εξετάσαμε εφικτή τη λύση της ένωσης με ανταλλάγματα, υποτιμώντας έτσι και τη δυνατότητα της Τουρκίας να απαντήσει στην «ελληνική εισβολή στην Κύπρο» (Μακάριος 19.7.74) με μια δική της εισβολή.

Ο Μακάριος εξακολουθεί να θεωρεί κι αυτός μέχρι το τέλος της περιόδου την ελληνοτουρκική προσέγγιση ως εφικτή, και επομένως ως την κύρια απειλή για την κυπριακή ανεξαρτησία.

Τόσο η ελληνική χούντα, όσο και η κυπριακή κυβέρνηση καταλαβαίνουν δηλαδή ότι (χωρίς μια νέα δυναμική παρέμβαση από τη μεριά τους) οι συσχετισμοί στην Κύπρο τείνουν να διατηρηθούν, δεν αντιλαμβάνονται όμως ότι η ισορροπία αυτή είναι ασταθής, πράγμα που καθιστά την όποια «δυναμική παρέμβαση» ανεξέλεγκτη. Είναι χαρακτηριστικό ότι μία μόλις μέρα πριν την τουρκική εισβολή ο Μακάριος πιστεύει ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει και πάλι το χαρτί της τουρκικής αντίθεσης στην «ελληνική εισβολή» με τον ίδιο τρόπο που το είχε χρησιμοποιήσει 7 χρόνια πριν, το Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1967, δηλαδή να αποκαταστήσει και να διατηρήσει την εξουσία του (ενάντια στην ελληνική πρωτοβουλία) χωρίς καμιά απώλεια.

Η τουρκική εισβολή (ιδίως τα γεγονότα του Αυγούστου 1974, «Ατίλας II» κλπ.), θα τροποποιήσουν ριζικά όχι μόνο τους συσχετισμούς δύναμης, αλλά ακόμα και το χαρακτήρα των κυρίαρχων αντιφάσεων του Κυπριακού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβέρωφ Ε. (1988): «Οι Τούρκοι δεν είναι ασυνεννόητοι», *Σελίδες της Καθημερινής*, 17 Ιουλίου.

Αντωνίου Μπ., Κυπριανίδης Τ., Μηλιός Γ. και Τσεκούρας Θ. (1987): «Μύθοι του Αιγαίου», *Θέσεις* τ. 20.

Βλάχος, Α.Σ. (1987): *Μια φορά κι ένα καιρό ένας διπλωμάτης...*, Ε΄ τόμος, Εστία, Αθήνα.

Βλάχος, Α.Σ. (1988): *Μια φορά κι ένα καιρό ένας διπλωμάτης...*, Στ τόμος, Εστία, Αθήνα.

Δεληπέτρος Ν. (1988): *Αποφάσισα να μιλήσω*, Εστία, Αθήνα.

- Ιγνατίου Μ. (1989): *Το «Σεμινάριο της Ρώμης»*, εκδ. Ποντίκι, Αθήνα.
- Κρανιδιώτης Γ. Ν. (1984): *Το Κυπριακό πρόβλημα (1960-1974)*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Κρανιδιώτης Ν. (1985): *Ανοχύρωτη Πολιτεία. Κύπρος 1960-1974*, τόμος Α' και τόμος Β', Εστία, Αθήνα.
- Λαπατσιώρας Σ. (2019-α): «Διεκδικήσεις του ελληνικού και τουρκικού κράτους στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο», Μέρος 1^ο, Θέσεις τ. 146, Ιανουάριος-Μάρτιος.
- Λαπατσιώρας Σ. (2019-β): «Διεκδικήσεις του ελληνικού και τουρκικού κράτους στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο», Μέρος 2^ο, Θέσεις τ. 147, Απρίλιος-Ιούνιος.
- Μηλιός Γ. (1988): *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην - καπιταλιστική ανάπτυξη*. Εξάντας, Αθήνα.
- Παπανδρέου Α. (1974): *Δημοκρατία στο απόσπασμα*, Καρανάσης, Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος Π. (1988): *Γεώργιος Παπανδρέου, τα δραματικά γεγονότα 1961-1967*, Φυτράκης, Αθήνα.
- Πόρισμα της εξεταστικής επιτροπής για το «Φάκελο της Κύπρου»* (1989), εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα.
- Το Κυπριακό και τα διεθνιστικά καθήκοντα των ελληνοκυπρίων επαναστατών* (1988), έκδοση της Εργατικής Δημοκρατίας, Λευκωσία.
- Τσεκούρας Θ. (1985): «Σημειώσεις για τους ταξικούς αγώνες στην Κύπρο», Θέσεις, τ. 10.
- Τσιτσόπουλος Γ. και Βερέμης Θ. (1988): «Οι ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις 1945-1987», στο *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, εκδ. Γνώση. Αθήνα.
- Φιλίππου Α. (2015), *Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, τα γεγονότα πριν και μετά τις Συμφωνίες και οι συνέπειες για τον κυπριακό ελληνισμό*,
<https://hephaestus.nup.ac.cy/bitstream/handle/11728/6893/Fillppou-oi-symfvnies-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ψυρούκης Ν. (1985): *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα.